

TARTU ÜLIKOOLI NARVA KOLLEDŽ
ÜHISKONNATEADUSTE LEKTORAAT

Oksana Hara
HARIDUSLIKE ERIVAJADUSTEGA ÕPILASTE KAASAMINE NARVA
NOORSOOTÖÖSSE

Lõputöö

Juhendaja Maria Žuravljova, MA

NARVA 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

Oksana Hara

SISUKORD

SISUKORD.....	3
SISSEJUHATUS	4
I. NOORTEPOLIITIKA JA NOORSOOTÕ EESTIS	7
1.1. Noortepoliitika Eestis	7
1.2. Noorsootõ Eestis	8
1.3. Hariduslike erivajadustega õpilased	13
1.4. Narva Noorsootõ	19
II. UURIMISOSA.....	23
2.1. Probleemi kirjeldus	23
2.2. Uurimistõ eesmärk ja uurimisküsimused	24
2.3. Uurimistõ meetodivalik ja põhjendus	24
2.4. Uurimuse läbiviimine	25
2.4.1. Valimi kirjeldus.....	25
2.4.2. Uurimuse teostamine	26
2.5. Uurimisanalüüs.....	27
2.5.1. Informantide üldandmed.....	27
2.5.2. Võimalused HEV õpilaste kaasamiseks Narva noorsootõsse.....	30
2.5.3. Raskused HEV õpilastega töötades noorsootõs.....	32
2.5.4. Informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootõs.....	34
2.6. Järeldused ja ettepanekud	36
III. KOKKUVÕTE.....	40
KASUTATUD	41
KIRJANDUS	41
KURZFASSUNG.....	46
LISAD	47
Lisa 1. Intervjuu küsimustik HEV õpilastega tegelevate informantidele (noorsootõtajad).....	48
Lisa 2. Intervjuu küsimustik HEV õpilastega tegelevate informantidele (huvijuhtidele, sotsiaalpedagoogidele).....	49
Lisa 3. Intervjuu küsimustik HEV õpilastega tegelevate informantidele (abilinnapea, noorte komisjoni esindajad, alaealiste komisjoni sekretär)	50
Lisa 4. Informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamisel noorsootõs.....	51

SISSEJUHATUS

Võrdse kohtlemise seaduse järgi ei diskrimineerita inimesi tunnuse alusel, mis talle on omistatud. Ühe tunnuse hulgas on puue või erivajadus.

Eestis kasutatakse mõistet erivajadused laiemalt. M. Žuravljova magistriöö „Erinoorsootöö Eestis” (kaitstud 2011) uurimustulemuste analüüsist selgus, et noorsootöös kasutakse erivajadustega mõistet lähtudes Põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi hariduslike erivajadustega [HEV] on nägemus-, kuulmis- ja kõnepuudega õpilane, liikumispuudega õpilane, kellel lisaks liikumispuudele esineb täiendav hariduslik erivajadus, liitpuudega õpilane, intellektipuudega õpilane, tundeelu- ja käitumishäiretega õpilane ning kasvatuseritingimusi vajav õpilane (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus). Et ühiskond saaks noorte osalemisest tõepoolest maksimaalset kasu, tuleb anda kõikidele noortele vahendid ja võimalused oma osalemisõiguse kasutamiseks (Sotsiaalne kaasatus 2003: 15).

Noorsootööd ja selle korraldust tervikuna reguleerib Noorsootöö seadus, mille alusel on noorsootöö noortele tingimuste loomine arendavaks tegevuseks, mis võimaldab neil vaba tahte alusel perekonna-, tasemekoolituse- ja tööväliselt tegutseda (Noorsootöö seadus).

Kaasamise all mõistetakse erivajadustega noorte informeerimist, nendega konsulteerimist ning ka osalust noorsootöös. (Noorte kaasamine ja osalus 2009: 56)

Schlümmer kinnitab, et statistika kohaselt pole noorsootöö kättesaadav tervelt 61% noortest. Vähemate võimalustega, ehk riskigrupi noored, on aga veelgi raskemas olukorras. Erilist tähelepanu vajab hariduse, sotsiaal- ja noorsootöö valdkondade vahelise koostöö arendamine ennetamiseks noorte väljalangemist koolist. Oluline on koostöö arendamine kohalike ettevõtetega, et lihtsustada noorte tööturule sisenemist jne. (Schlümmer, 2012: 4)

Helen Toiming magistratöös „Koolist väljalangemine ja selle vältimise võimalused erikooli õpilaste hinnangul“, mis oli kaitstud 2011. aastal kinnitab uurimustulemuses, et klassiväline tegevus ja üritused oleks aidanud koolist väljalangemist ja ära hoida suuremat seotust antisotsiaalselt käituvate eakaaslastega.

Vastavalt Narva Noorsootöö põhisuundade SWOT analüüsile 2008-2013 on üks tugevamaid külgi Hoolekandeteenused erivajadustega noortele ja nende peredele, aga puuduvad sidemed noorsootööga tegelevate organisatsioonidega.

Vastavalt Elukeskkonna arendamise rakenduskavale noorsootöö infrastruktuur on hetkel väga halvas seisus, kuna on tekkinud peamiselt omaalgatuse baasilt minimaalse rahastamise tingimustes enamasti juba amortiseerunud ruumidesse või ei ole omavalitsuse asutusena saanud õigel ajal piisavalt investeeringuid (Elukeskkonna arendamise rakenduskava 2012: 121).

Lähtudes sellest on probleem, et HEV õpilaste arv suureneb, aga noorsootöö nende jaoks ei ole kättesaadav või/ja ei ole neile avatud, kohandatud. HEV õpilaste kaasamine noorsootöö valdkonnas on väga aktuaalne. Kui lähtuda põhimõtetest, et noorsootöö on kõigile, siis noorsootöö peab olema avatud kõigile, mis tähendab, et loodud keskkond ja läbiviidavad tegevused peavad kõigi noorte jaoks mõjuma turvaliselt ja hoolivalt. Erinevate noorte kaasamiseks ei ole alati vaja erinevaid meetodeid, vaid sageli piisab ka mõtteviisist, suhtumisest ja turvalisest ning sallivusele orienteeritud keskkonnast (Mitmekesisus noorsootöös 2009: 2).

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linna näitel ning lähtudes sellest teha ettepanekuid valdkonna arendamiseks.

Eesmärgi saavutamiseks on tõstatatud järgmised ülesanded:

- Käsitatud teoreetiline materjal noortepoliitika ja noorsootöö Eestis, kaasava noorsootöö põhimõtted, HEV õpilaste mõiste ja nende kaasatus noorsootöösse
- Läbiviidud kvalitatiivne uurimus, mille tulemusena on esitatud analüüs informantide arvamus HEV õpilaste kaasamisest noorsootöösse
- Tehtud järeldused ja ettepanekud

Eesmärgist lähtuvalt on töös tõstatatud järgmised uurimisküsimused:

- Millised on võimalused HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse?
- Millised on raskused HEV õpilastega töötades noorsootöös?
- Millised on informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse?

Töö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis esitab autor töö teoreetilise ülevaate noortepoliitikast ja noorsootööst Eestis põhinedes erinevatele kirjandusallikatele ning õigusaktidele. Autor käsitleb noortepoliitika, noorsootöö ja kaasava noorsootööd põhimõtteid. Pärast seda autor käsitles HEV õpilaste mõistet ja nende osalust noorsootöös ning noorsootööd Narva linnas.

Töö teises peatükis kirjeldab autor uurimuse tausta, annab uurimise üksikasjaliku kirjelduse. See peatükk sisaldab uurimistöö eesmärke ja uurimisküsimusi ning kirjeldab meetodikat. Autor esitab uurimise käigus saadud tulemused. Lisaks koondab autor antud lõputöö teoreetilise ja uurimusliku osa praktiliseks väljundiks, andes ülevaate suurematest osalemisprobleemidest HEV õpilaste kaasamisel noorsootöösse Narva linnas ja võimalikest lahendusvariantidest. Kolmandas osas teeb autor kokkuvõtte kogu tööst.

Lõputöö on kasulik Narva linna noorsootöö- ja sotsiaalvaldkonna arenguks kuna töö sisaldab ettepanekuid valdkonna arendamiseks ning annab tänapäeva olukorra ülevaate erivajadustega õpilaste kaasamise kohta. Samuti võib töö olla kasulik neile algatusvõimelistele inimestele, kellel on soov ja aktiivsus töötada noorsootöös.

I. NOORTEPOLIITIKA JA NOORSOOTÕ EESTIS

1.1. Noortepoliitika Eestis

Noored kuuluvad siseriikliku poliitika valdkonda. Euroopa tasandi noortepoliitika on valdkond, kus otsused võetakse vastu seadusandliku tavamenetluse korras.

(http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/et/FTU_4.17.2.pdf)

Noortepoliitika üldeesmärk on tagada noorte osalus otsustus-protsessides ning nende huvide ja vajadustega arvestamine kõigis noortepoliitika toimealades. Noortele suunatud tegevus lähtub nende olukorrast ja tegelikest vajadustest.

Noortepoliitika olemasolu põhjuseks on vajadus määratleda tegevus, mida ühiskond peab tegema, et iga noor Eestis saaks oma individuaalsel kujunemisteel võimalusi, tuge ning õpikogemusi positiivseks enesemääratluseks, -harimiseks, -teostuseks ja eneseväärikuse kujunemiseks ning seeläbi suudaks ja sooviks võtta vastutust ja algatust ühiskonna heaolu säilitamise ja arengu eest. Kuna noorte kujunemisteed on aina erinevamad ning sisaldavad üha rohkem tegureid, peab noortepoliitika olema horisontaalne ning peegeldama noore eluolu puudutavat erinevates eluvaldkondades. Vajalik on nii noortele suunatud tegevuse eraldi väljatoomine näiteks tööturu-, haridus-, kultuuri- jms poliitikas, kui ka noore tegelikest vajadustest ja väljakutsetest lähtuv koordineeritud ja eesmärgikindel tegutsemine erinevates eluvaldkondades, see on lõimitud noortepoliitika. (Noorsootöö strateegia 2006-2013: 4-18)

Noortepoliitika platvormis on kajastatud teemavaldkonnad: noorte osalus, kvaliteetne noorsootöö, vabatahtlik tegevus, noorteühenduste rahastamine, noorte kaasamine avalikus sektoris, sotsiaalsed garantiid, demokraatia noorteühendustes, noorte tervis, noorteühenduste koostöö, tolerantsus ja noorte diskrimineerimine, noorte tööhõive, noorte mobiilsus, erinoorsootöö, mitteformaalse hariduse tunnustamine, haridus, noorte teavitamine ja nõustamine, keskkond ja jätkusuutlik areng, Eesti Noorteühenduste Liidu rahvusvaheline tegevus. (Noortepoliitika platvorm 2010: 3)

Euroopa valdkonna koostööraamistikus 2010-2018 on kaks üldist Euroopa Liidu koostööeesmärki. Esimene eesmärk on luua rohkem võrdseid võimalusi kõikidele noortele hariduse omandamisel ja tööturul. Teine eesmärk on noorte kodanikuaktiivsuse, sotsiaalsete kaasatuse ja solidaarsuse edendamine.

Koostööraamistik mõjutab Eesti noortepoliitikat läbi siseriiklike prioriteetide seadmise. (Euroopa noortevaldkonna koostööraamistik 2010-2018: 9-17)

Euroopa Komisjoni poliitikaülevaates Eesti taustal noorte kaasatuse teemadel toovad esile mitmeid olulisi teemasid, millele poliitikakujundajad ja elluviijad peaksid edaspidi oluliselt enam tähelepanu pöörama. Ülevaates nenditakse, et noored (eriti vähekaasatud ja/ või tõrjutuse riskis olevad) on ühiskonnas vähenähtavad ning nende probleemid ei ole piisavalt tunnustatud. Noorte olukorda on vaja pidevalt jälgida ja analüüsida rakendades selleks asjakohaseid indikaatoreid ning kaasates noori endid. Erinevate valdkondlike poliitikate (haridus-, tööhõive ja sotsiaalkaitse poliitika) vähene omavaheline seotus võib poliitika fookuse viia noorte tegelike probleemide lahendamiselt kõrvale. Noortevaldkonna poliitika peab olema kompleksne ja selgelt sihitud. Eriti oluline on siinkohal haridus- ja tööhõivepoliitika ühisosa suurendamine. Vabaneda tuleks erinevatest vanuselistest, poliitilistest (näiteks kodakondsus) ja muudest piirangutest, mis vähendavad poliitikameetmete kättesaadavust. (Kutsar jt 2012: 13)

Noorsootöö strateegia 2006-2013 kohaselt noorsootöö on noortepoliitika toimeala, mis loob peale formaalhariduse, töökoha ja pere võimalusi 7-26aastaste noorte isiksuse mitmekülgeks arenguks (Noorsootöö strateegia 2006-2013: 5).

1.2. Noorsootöö Eestis

Taluri arvates, noorsootöö kui termin on rahvusvaheliselt äärmiselt erinevalt õigusakti tasandil määratletud ja avalikkuses omaks võetud. Euroopa Nõukogu, kus on viimasel paarikümnel aastal üha põhjalikumalt tegutsenud ühiste noorsootöö arusaamade loomise nimel tõdeb, et noorsootöö on üldmõiste sotsiaalsetele, kultuurilistele, harivatele või poliitilistele tegevustele noortega ja noortele. Enamgi veel, noorsootöö tegevused hõlmavad ka sporti ning noortele mõeldud teenuseid. Riigiti on lähenemine noorsootöö sisule ja eesmärkidele erinev – seda võib näha laiahaardelise, kaasnevaid sektoreid hõlmava lähenemisena või autonoomsust, selgepiirilist taotleva tegevusvaldkonnana. (Taluri 2011: 25)

Eestis on noorsootöö mõiste määratletud Noorsootöö seaduses, mille järgi noorsootöö on tingimuste loomine noore isiksuse mitmekülgeks arenguks, mis võimaldab noortel vaba tahte alusel perekonna-, tasemeharidus- ja tööväliselt tegutseda. Sama seaduse järgi tehakse noorsootööd noorte jaoks ja koos noortega, kaasates neid otsuste tegemisse. Tingimuste loomisel teadmiste ja oskuste omandamiseks lähtutakse noorte

vajadustest ja huvidest, mis toetab noorte omaalgatust. Noorsootöö põhineb noorte osalusel ja vabal tahtel, lähtudes võrdse kohtlemise, sallivuse ja partnerluse põhimõttest. (Noorsootöö seadus)

Taluri järgi noorsootöö ei ole millegi ära või valmis tegemine, vaid keskendub noore võimaluste avardamisele. Nii vaimne kui füüsiline noorsootöö keskkond on (või vähemalt peaksid olema) rikastavad ja innustavad, uusi kogemusi võimaldavad. On oluline selles keskkonnas noori mitte „üle suunata“, jätta ruumi noore enda valikuteks noorsootöö võimaluste keskel, sest valikute tegemisel ning oma otsuste tagajärgede kogemisel on oluline osa isiksuse küpsemisel. Tingimuste loomine rõhutab erinoorsootöö on protsess, noorsootöö ei saa kunagi valmis, sest tegutsemistingimused ei ole lõplikud, vaid muutuvad koos keskkonnaga ja noortega. (Taluri 2011: 26)

Thole järgi noorsootöö on sotsiaalse kultuuri osa kaasaegses, tulevikule orienteeruv ja jätkusuutlikkuses ühiskonnas (Thole 2000: 20).

Sturzenhecker järgi noorsootöö on laste ja noorukite arengu edendamine subjektidena nagu sõltumatu, tahtejõuline üksikisikuna ja ühiskondlikult sotsiaalselt kaasvastutav kodanikuna. Selle peamiseks tunnuseks on avatus. Avatus on seoses noorsootöö sisu ja töömeetoditega. (Sturzenhecker 2004: 444-445)

Noorsootöö strateegia 2006-2013 kohaselt noorsootöö eesmärgid on luua eeldusi ja toetada noore toimetulekut ühiskonnaliikmena, aitama kujundada noore eetilisi tõekspidamisi, kodanikutunnet ja austust teiste kultuuride vastu. Sealhulgas aitama noorel õppida tundma iseennast, teisi inimesi ja ümbritsevat ühiskonda, võtma vastutust ja tegema teadlikke otsuseid oma elu, väärtushinnangute ja ühiskonna arengu suhtes. (Noorsootöö strateegia 2006-2013: 21)

Oma ulatuse, tegevuse ja meetodite mitmekesisuse tõttu on noorsootöö jaotatud tinglikult kümnesse alavaldkonda: erinoorsootöö, noorte huviharidus ja huvitegevus, noorte teavitamine ja nõustamine, noorte tervistav ja arendav puhkus, noorte töökasvatus, rahvusvaheline noorsootöö, noorsoo-uuringud, noorsootööalane koolitus, noorte osalus. Noorsootöö valdkonnad on tegevussuundade kokkuleppeline määratlus/jaotus, mis lihtsustab noorsootöö korraldust ning loob võrdlusvõimalused korralduse hindamiseks. (<http://www.entk.ee/valdkonnad>)

Noorsootöö seadus näeb ette, et noorsootöö korraldamisel lähtutakse põhimõtetest, et noorsootööd tehakse noorte jaoks ja koos noortega, kaasates neid otsuste tegemisse. Noorsootöö sisu sisaldab noorte sotsiaal-, kultuuri- ja tervisekasvatus, mis soodustab noorte vaimset ja füüsilist arengut. (Noorsootöö seadus)

Lähtudes Noorsootöö strateegiast 2006-2013 on noorsootöö peamised korraldajad kohalikud omavalitsused, noorteühingud ja noorsootööasutused. Noorsootööd korraldatakse erinevates institutsioonides ja vormides, kasutades mitmekesiseid meetodeid. Eesti Noorsootöö Keskus on Haridus- ja Teadusministeeriumi [HTM] hallatav riigiasutus, mis täidab õigusaktidest tulenevaid ja HTM antud ülesandeid noorsootöö suunamisel ja korraldamisel. (Noorsootöö strateegia 2006-2013: 20-21)

2011. aasta 10–26-aastaste Eesti noorte küsitlus „Noorsootöös osalemise muustrid ja seda seletavad taustategurid“ annab ülevaatliku võrdleva pildi noorte noorsootööga hõlmatuses. Selle küsitlusandmete kohaselt on Eesti 10–26-aastaste noorte noorsootöös osalemise aktiivsus väga suur. Noorsootöö küsitluse kohaselt vähemalt ühes noorsootöö tegevuses osaleb 91% noortest. Neid noori, kes osalevad kolmes või enamas erinevas noorsootöö tegevuses on ligikaudu 50% noortest. Noorsootöös mitteosalejaid on küsitluse tulemustel vaid veidi üle 9% noortest. Vanuse tõustes see osakaal tõuseb ning 19–26 aastase hulgas on mitteosalejaid juba 14%. Samuti keskendutakse vanemas vanuserühmas vähematele tegevustele – üle kolmes noorsootöö valdkonnas osaleb selles vanuserühmas vaid 30% noortest. (Pihor jt 2012: 3)

Noorteseire aastaraamatu järgi „Noored ja sotsiaalne kaasatus“, mis ilmus aastal 2012, kasvas 2012. aastal huvikoolide arv 416-lt 527-le. Huvikoolide arvu kasvuga on kaasnenu ka huvikoolides õppivate noorte arvu tõus – 2012/2013. õppeaastal õppis huvikoolides kokku 69 740 noort vanuses 7–26 eluaastat, kuid keskmine õppurite arv huvikooli kohta on vähenenud. Veelgi rohkem vähenes noorte arv huvikooli kohta Ida-Virumaal – 218 noorelt 180 nooreni. (Noored ja sotsiaalne...2012: 16)

Pihori, Taru ja Batueva arvates aga vaatamata sellele, et Eestis on tekkinud viimastel aastatel arvukalt noortekeskusi, jääb osalemine noortekeskustes siiski huvitegevustes osalemisega võrreldes tagasihoidlikuks ning ebaregulaarseks. Selline trend on ootuspärane noortekeskuste kui noorsootöö meetodi väljendusvormile, kuid teisalt näitab, et noortekeskuste potentsiaal just kodukohalähedaste huvitegevuste pakkujana on seni veel alakasutatud. (Pihor jt 2012: 3)

Noorteorganisatsioonides osalemine on üks väikseima osalemismääruga noorsootöö tegevusi. Noorteorganisatsioonide tegevustes osaleb keskmiselt kolmandik noorsootöö tegevustes osalevatest noortest, kusjuures nooremates vanuserühmades on osalejate osakaal pisut madalam kui vanemates vanuserühmades. Osalemine on enam vähem võrdselt jagunenud liikmete (42% noorteorganisatsioonides osalevatest noortest) ning lihtsalt huviliste vahel (40% osalenud noortest). (ibid: 7)

Eraldi seisva rühmana on Eestis mittetöötavad ja mitteõppivad noored [NEET]¹. Eurofoundi analüüsi kohaselt moodustasid NEET-noored 2011. aastal Eestis 14,9% 15–29- aastasest rahvastikust. Nooremas vanusegrupis (15–24-a) oli vastav näitaja 11,8 % ja vanemas (25–29-a) 20,2% (Eurofound 2012: 29). NEET-nooreks kujunemise vältimiseks on oluline roll ka noorsootööl (Kasearu jt 2013: 14).

Taluri arvates formaalhariduse kõrval tuleb tähelepanu pöörata ka noorte sotsiaalsete oskuste arendamise ja eneseteostuse toetamise olulisele mitteformaalse õppe näol. Noorte isiksuse kujundamisel, aktiivse kodaniku kasvatamisel, demokraatlike hoiakute ja käitumismudelite kujundamisel on oluline roll noorsootööl (Talur 2012), mille eesmärgiks on Eesti noorsootöö strateegias „luua eeldusi ja toetada noore toimetulekut ühiskonna liikmena“ (Noorsootöö strateegia 2006: 21).

Kasearu ja Helve kinnitavad, et paljud noortele iseloomulikud probleemid on seotud siirdumisega iseseisvasse täiskasvanumaailma. Uuringud on näidanud, et paljud noored pole selleks piisavalt ettevalmistunud ning vajavad väljastpoolt tulevat nõu ja abi nii igapäevaeluga toimetulekuks kui ka haridus- ja karjääriotsuste tegemisel. Integreeritud lähenemine individuaalsele nõustamisele ja materiaalsele ja sotsiaalsele toetamisele võiks anda senisest paremaid tulemusi noorte sujuva täiskasvanuella siirdumise tagamiseks. Kasearu ja Helve kinnitavad, et noorte sotsiaalse kaasamise teema on jätkuvalt aktuaalne Eestis. (Kasearu jt 2012: 14)

Kui vaadata erivajadustega noorte kaasamist noorsootöösse on kasutusel termin kaasav noorsootöö. Enn järgi kaasav noorsootöö on kõigi noorte aktiivset võrdväärset osalemist soodustav, mõtestatud ning teadlik tegevust millega kaasatakse erivajadustega ja piiratumate võimalustega noored noorsootöö igapäevastesse tegevustesse (Enn 2013: 24).

Kaasava noorsootöö valdkonna eesmärgiks on vältida noorte sotsiaalset tõrjutust ja vaesust ja nende probleemide edasikandumist põlvkonniti ning tugevdada ühiskonna ja noorte vastastikust solidaarsust. Edendada võrdseid võimalusi kõigile ja võidelda diskrimineerimise kõikide vormide vastu. (Euroopa noortevaldkonna koostööraamistik 2009: 24)

Kaasava noorsootöö valdkondlikud meetmed:

- noortekeskuste kui kaasamisvahendite kogu potentsiaali realiseerimise vajadust
- vajadust tõhustada sektoritevahelist koostööd noortevaldkonna, hariduse, tööhõive jm vahel

¹ Nimetus tuleb ingliskeelse termini “Not in Education, Employment or Training” sõnade esitähedest

- edendada konkreetselt noortele peredele suunatud teenuseid ning suurendada ligipääsu kvaliteetsetele teenustele, arendada teadlikkust ja võidelda eelarvamuste vastu. (ibid: 24)

Kaasamist võib käsitleda erinevates kontekstides. Laiemalt võib kaasamist vaadelda igapäevaelu tasandil.

Kodanikuühiskonna lühisõnastiku järgi kaasamine on - ühenduse liikmeskonna või sihtrühma paremini rakendamine või aktiveerimine oma eesmärkide teostamisel ja nende üle otsustamisel; avaliku võimu või äriettevõtete tegevus, mille sihiks on anda kodanikele või neid esindavatele ühendustele võimalus osaleda neid mõjutavate otsuste tegemisel (Kodanikuühiskonna lühisõnastik, 2006: 9).

Õuema järgi noorsootöö kontekstis noorte kaasamine tähendab, kes on ühel või teisel põhjusel igapäevastesse tegevustesse ja ühiskonnaellu vähem kaasatud (Õuema, 2012: 39).

Noorsootöös rakendatavad kaasamispehõimõtted on järgmised:

- mõtete, tunnete ja tegude tähtsustamine

Mõtetega saad suunata oma tundeid ja tegusid. Sinu käitumisviis mõjutab seda, kuidas oma tegusid põhjendad ja mida sooritatud teo suhtes tunned.

- hoiakute kujundamine

Hoiakute üks äärmuslikke vorme on eelarvamused, mis tekivad enamasti gruppide erinevuste tajumisel ja põhinevad vastandamisel „meie” – „nemad”.

- noore enesemääratluse toetamine

Noor saab kogemuste põhjal otsustada, millistest osadest talle sobiv identiteet koosneb.

- sihtrühma vanusest lähtutus

Erinevas vanuses noorte võime mõista ja rääkida kaasa nende elu puudutavatel teemadel on erinev.

- mõttekate tegevuste planeerimine

Kui pakutavad tegevused ja oodatud hoiakud, näiteks koostööoskuste harjutamine või endast

erinevasse kaaslasesse hästi suhtumine ei toeta noore identiteeti, siis ei näe noor enda muutmiseks vajalikku pingutust mõttekana.

- turvalise kohtumispaiga loomine

Kaasamise eesmärk ei ole muuta noored ühesugusteks, vaid luua erinevatele noortele võimalusi koos tegutseda.

- koostöö tagamine

Koostöö, kus iga grupiliikme panus mõjutab tulemust, on määrava tähtsusega kogemus endast erinevate omaksvõtmisel.

- väljakutsete pakkumine (Kaasava noorsootöö...,2012: 44-47)

Uued väljakutsed nõuavad noortelt suuremat pingutust kui tuttavate lauamängude mängimine. Õnnestunud pingutus kingib noortele tasuks suurema eduelamuse ja tõstab eneseväärtust.

- tagasiside saamine ja eneserefleksiooni toetamine

Oskus oma tegevust analüüsida ja vastavaid järeldusi teha on õpitav ning annab noorele võimaluse teadlikumalt oma mõtteid, tundeid ja käitumist juhtida. (ibid: 47)

Enni arvamusel kaasava noorsootöö mõte on selles, et juurutada n-ö eraldatud tegevusi spetsiifilistele sihtgruppidele nagu noored õigusrikkujad või koolitee katkestanud noored, tervislike erivajadustega noored jpt. Ehkki see võib olla mõistlik lähenemine teatud sihtgrupini jõudmise teel esimeste sammude tegemiseks, on pikemas perspektiivis eesmärgiks soodustada noorte suhtlust, osalust ja koostööd nende mitmekesisust arvestavalt ja kaasavalt. (Enn, 2012: 94)

1.3. Hariduslike erivajadustega õpilased

Lähenemine puute või erivajadustega inimeste staatusele ühiskonnas on erinev. Eristatakse kaks mudelit: meditsiiniline ja sotsiaalne. Meditsiiniline mudel: selline isik on probleemiks. Ta peaks ise adapteeruma maailma, mis eksisteerib sellisena, nagu ta on. Kui adapteerumine ei ole võimalik, tuleks isik paigutada mõnda eriasutusse või isoleerida kodustes tingimustes, kus on rahuldatud vaid isiku kõige olulisemad vajadused.

Sotsiaalne mudel: vaadelda tuleb takistusi, mis tekivad puude või erivajadusega inimesel mistahes olukorras, millest tulenevalt inimene ei saa oma elu elada võimalikult täiuslikult. Sotsiaalse mudeli kohaselt võiks puuet pigem defineerida kui ühiskonnas teistega võrdselt normaalse elamise võimaluste piiramist või kaotamist. (Chappell 1992: 46-48)

Eestis on puude defineerimisel lähtunud ÜRO konventsioonist ning see on sõnastatud puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses järgnevalt: puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel (Sotsiaaltoetuste seadus).

Puute liigitamisel on lähtunud jaotusest: liikumispuue, nägemispuue, kuulmispuue, intellektipuue, kõnepuue, liitpuue ja muu puue (haiguslikud seisundid). Puue võib sõltumata liigist olla keskmine, raske või sügav ning raskusastme tuvastamisel lähtutakse kuni 16-aastaste puhul kõrvalabi ja juhendamise vajadusest, üle 16-aastastel aga tegutsemis- ja ühiskonnaelus osalemise piirangutest. (Puude raskusastme..., 2012) Sotsiaalministeeriumi andmetel aasta aastalt on puuetega inimeste arv kasvanud. Puuetega inimesi, kellel on määratud puude raskusaste, oli Eestis 2012. aasta alguse seisuga ligi 134 000 isikut, moodustades 10,0% rahvastikust. Valdavalt on tegemist eakate inimestega – 56% kõigist puuetega inimestest on 63-aastased ja vanemad, pisut üle kolmandiku, ehk 37% tööealised ning 7% olid vanuses 0-17 aastat. (<http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele.html>)

Sotsiaalkindlustusameti 01.01.12 aasta andmetel puude aste määratud 3,3%-le alla 24-aastastest inimestest ehk 12 788 lapsele ja noorele. Kümnendik neist on sügava, pooled raske ja ülejäänud keskmise puudeastmega. Puudega inimeste arv suureneb erinevatel põhjustel pidevalt.

Statistikaameti [ESA] andmetel 2013 a. 7-26 aastaste isikute arv elanikkonnas on kogu Eestis 288 492. HTM analüüsiosakonna andmetel üldhariduskoolide õpilaste arv aastal 2012/2013 oli 134 975. HTM analüüsiosakonna andmetel aastal 2012 HEV arv oli 6258, moodustades umbes 5% üldhariduskoolide õpilaste arvust. (<http://www.hm.ee/index.php?048055>)

Ratnik oma artiklis „Pereterapeut: Eesti kool ei saa eriliste lastega hakkama“, Erivajadustega laste arvu kasvu üheks põhjuseks võib olla see, et laste ja noorte vaimse tervise ja psüühikahäireid diagnoositakse paremini (www.postimees.ee/580324/pereterapeut-eesti-kool-ei-saa-eriliste-lastega-hakkama/).

Tiiriku arvamusel, kes on Eesti Puuetega Inimeste Koja peaspetsialist noorte alal, ei kajastu statistikas kõik puudega inimesed, kuna neile pole puuet ametlikult määratud kuna vanemad pole soovinud lapsele puuet määrata (Kaasava noorsootöö ..., 2012: 55). ÜRO Lapse Õiguste Konventsiooni artiklis 23 on sätestatud, et puudega lapsele tuleb kindlustada tõhus juurdepääs haridusele, väljaõppele, tervise kaitsele, rehabilitatsiooniteenustele, tööalasele ettevalmistusele ja puhkamisvõimalustele niisugusel viisil, et laps saaks võimalikult täielikult osa võtta ühiskondlikust elust (ÜRO Lapse Õiguste Konventsioon).

Puuetega noortel on Eestis liiga vähe võimalusi huvitegevuses osalemiseks ning tihti ei ole noorsootöötajad nendega suhtlemiseks ette valmistatud, väitsid artiklis „Puuetega noortel napib võimalusi huvitegevuseks“ Puuetega Inimeste Koja töötajad. Väga paljud

puudega noored osalevad tavahuvitegevuses, kuid paljud on sunnitud kas transpordi- või majanduslike raskuste tõttu kõrvale jääma. (www.postimees.ee/387765/puuetega-noortel-napib-voimalusi-huvitegevuseks/)

Terevisiooni saates 14.02.2011 Puuetega Inimeste Koja juhatuse esimehe Haukanõmme sõnul on laagrisse pääseda raske eriti liikumispuudega ja pimedatel noortel. Samuti seavad piire majanduslikud võimalused. Tema arvamusel - "puudega noorel peaks olema samasugune valikuvõimalus ja õigus otsustada, millisesse laagrisse nad lähevad, kas nad lähevad koos tervete lastega, et integreeruda rohkem ühiskonda, suhelda tervetega, või nad lähevad spetsiaalsesse laagrisse, aga seda valikut tihti ei ole". (<http://uudised.err.ee/index.php?06224041>)

Lisaks füüsilistele tõketele on puudega laste jaoks sageli ületamatuteks takistusteks teiste inimeste suhtumine. 2009. aastal läbiviidud uuring „Noorte väärtushinnangud Eesti koolides“ näitab, et õpilased soovisid kõige vähem suhelda ja tegutseda koos erivajadustega eakaaslastega (Valdmaa, 2010:12).

Kuigi võiks eeldada vastupidist, et kõige paremini võetakse koolis vastu raske puudega eakaaslast, sest nende ebaadekvaatset käitumist seostatakse tervisehäirega. Mida kergem on puue ja mida rohkem noor teistega sarnaneb, seda vähem erinevust aktsepteeritakse. Just kergemate arenguprobleemidega (nt psüühikahäired) ja normintellektiga tavalise põhikooli lõpetanutel on raske ühiskonda sulanduda. (Minu eriline laps, 2012: 73)

Erivajadus on laiem mõiste kui puue, sest kõigi erivajaduste põhjus pole puue.

Crowne väidab, et termin HEV on suhteline mõiste, mille tähendust mõistetakse erinevalt. Omaette protsess on kindlaks määramine, millised vajadused on erivajadused, mis nõuavad midagi enam või erinevat tavapärasest ettevalmistusest. (Crowne 2000: 8-9)

Lindgren ja Suter nimetavad HEV lapseks niisugust last, kes erineb normaalsest lapsest ehk keskmisest õpilasest: vaimsete omaduste, sensoorsete võimete, neuromuskulaarsete või kehaliste võimete, sotsiaalse või emotsionaalse käitumise, kommunikatsioonivõimete või liitpuuete tõttu niivõrd, et tekib vajadus õpetamise muutmiseks või eripedagoogi abi rakendamiseks selleks, et luua tingimused nende võimete maksimaalseks arenguks. (Lindgren & Suter 1994: 435)

Kõrgesaar defineerib HEV, kui õppijate erinevusi võimetes, taustas ja isiksuseomaduses sedavõrd, et nende õppimisvajadusi on raske rahuldada harjumuspärasel ja kergesti kättesaadaval viisil (Kõrgesaar 2002:10).

Vallik määrab HEV õpilaseks igauht, kellele põhjustab olulisi raskusi klassikaaslastega koos samas ruumis sama töökava järgi õppimine (Erivajadustega laps 2006:1).

Põhikooli ja gümnaasiumiseaduses HEV peetakse õpilast, kelle andekus, õpiraskused, tervise seisund, puue, käitumis- ja tundeeluhäired, pikemaajaline õppes eemalviibimine või kooli õppekeele ebapiisav valdamine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas (nagu õppevahendid, õpperuumid, suhtluskeel, sealhulgas viipekeel või muud alternatiivsed suhtlusvahendid, tugipersonal, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid), taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus).

Kanepi arvamusel hariduslik erivajadus ei oleks seega mitte vahe tegeliku ja oodatava käitumise või saavutustaseme vahel, vaid vajadus tavapärasest erinevate vahendite/lähenede/eesmärkide seadmise järele kui selline vahe on tekkinud või tekkimas (Kanep 2008: 10).

Põhiseaduse §37 ei sätesta ühtegi erinõuet erivajadustega laste suhtes – neid lapsi tuleb käsitleda võrdväärseina koos teiste lastega (Põhiseadus).

Erivajadustega laste ja noorte individuaalne areng ning toimetulek igapäevases elus sõltub olulisel määral nende perekonnast. Need lapsed, kes on orvud või vanemliku hoolitsuseta, vajavad toimetulekuks hoolekandeesutuste abi. Erivajadustega inimeste hooldus, areng ja toimetulek asutustes tagatakse mitmesuguste sotsiaal- ning tervishoiuteenuste pakkumisega. Mida parema kvaliteediga on erivajadustega inimestele mõeldud toetavad teenused, seda paremad on nende igapäevaelu tingimused ning seda suuremad on võimalused taastuda või vajada riigilt vähem abi” (Riigikontroll 2008: 12). Kallip kinnitab, et teenuste osutamisel on oluline tagada nii nende kvaliteet, kättesaadavus kui ka õigete teenuste pakkumine (Kallip 2011:17) Eurobaromeetri kvalitatiivse uuringu „Laste õigused nende endi silme läbi“ kohaselt on erivajadustega laste õigused ohustatud järgmistes valdkondades: kehvemad võimalused liikumiseks, välisest maailmast eraldumine koos teiste erivajadustega lastega, võimaluste puudumine kogemuste omandamiseks, muu maailma poolse mõistmise puudumine ja vähene sulandumine ühiskonda. Erivajadustega lapsed on mingil määral sotsiaalselt eraldunud ja nad tunnistasid ka, et nende endi reageeringud on mõnikord kohatud või pahatahtlikud, mis tuleneb pigem kohmetusest kui millestki muust. Uuringu järgi erivajadustega laste õigusi võib kahjustada ka teiste laste teadmatus, kuidas sellises olukorras käituda ja mida teha. Erivajadustega lapsed jäävad ühiskonnast kõrvale, kui neil ei võimaldata täielikult teiste lastega seguneda või omada juurdepääsu samadele võimalustele või vahenditele. Erivajadustega laste ja tervete laste lõimumine võib anda häid tulemusi. (Laste õigused nende... 2011: 23-24)

Eestis võivad erivajadusega lapsed õppida integreeritult tavakoolis, erikoolis (sh sanatoorses) või eriklassis, kus õpetus on suunatud eelkõige erivajaduse ületamisele või kompenseerimisele. Tänapäevane arusaam lähtub eeldusest, et üldharidus peab olema kättesaadav kõigile ning sealjuures võimalikult paljudele lastele nende kodukoha lähedal. Seda nimetatakse ka kaasavaks hariduseks. (Paat-Ahi jt 2010: 1)

Peale hariduse omandamist on äärmiselt oluline, et erivajadustega või vähemate võimalustega noored, kelle jaoks on võimalused reeglina tõepoolest äärmiselt piiratud, saaksid samuti kaasa lüüa ja anda omapoolse panuse ühiskonnaellu. Noorsootööl on väga oluline roll selles, et jõuda noorteni, kes iga päev seisavad silmitsi tõrjutusega, aidates neid noori ka omavahel kokku viia. Tõsi, ühiskonnas on palju teisigi tegureid, mis noorte kaasatust suurendavad, väheolulised pole seejuures noorte endi võimed ja tugevad küljed, kuid just erivajadustega või vähemate võimalustega noorte jaoks saavad noorsootöö ja noorteorganisatsioonid olla peamisteks kaasamise vahenditeks. (T-Kit käsiraamat Sotsiaalne kaasatus 2003: 12)

Infomaterjalis Karjääriinfo erivajadusega noorele järgi on 17% üldhariduse omandajatest hariduslike erivajadustega, neist omakorda viiendik õpib erikoolis. Sellele osale noortest on noorsootöö ainuke võimalus suhelda puudeta eakaaslastega (Karjääriinfo erivajadustega..., 2009: 7-10)

Eesti noorsootöö kontseptsiooni 2001 järgi moodustavad erivajadustega noorte sihtrühma, kelle osalusvõimalused ühiskonnaelus on piiratud eelkõige majandusliku ja/või sotsiaalse aspekti tõttu (Eesti noorsootöö kontseptsiooni 2001: 6).

Noorsootöö hõlmab mitmesuguseid valdkondi ja erinevaid noorte sihtrühmi. Noorte noorsootöösse kaasamisel on oluline täpsemalt defineerida vastav sihtrühm. Euroopa Noored Eesti büroo [ENEB] prioriteedid aastatel 2010-2013 vastavalt peab oluliseks rõhutada Eesti ühiskonna tasakaalustatud arengut ja Eestis elavate noorte võrdset ligipääsu erinevatele enesetäiendusvõimalustele. ENEB on oma prioriteetide seadmisel lähtunud eelkõige Eesti noorsootöö strateegiast 2006-2013, Eesti noorsootöö ja noortepoliitika hetkeseisust ning Euroopa Komisjoni prioriteetsetest temadest. ENEB keskendub järgmistesse sihtgruppidesse kuuluvate noorte kaasamisele:

- riskioludes elavad noored (noored töötajad, koolikatkestajad ja teised)
- puuetega noored
- rahvusvähemuste noored

Schlümmer kinnitab, et statistika kohaselt pole noorsootöö kättesaadav tervelt 61% noortest. Vähemate võimalustega, ehk riskigrupi noored, on aga veelgi raskemas olukorras. Erilist tähelepanu vajab hariduse, sotsiaal- ja noorsootöö valdkondade

vahelise koostöö arendamine ennetamaks noorte väljalangemist koolist. Oluline on koostöö arendamine kohalike ettevõtetega, et lihtsustada noorte tööturule sisenemist jne. (Schlummer, 2012: 4)

Noorsootöö valdkonna peamise infrastruktuuri moodustavad noortekeskused, teavitamis- ja nõustamiskeskused ning huvikoolid. Nende ülesanne on tagada noorsootöö teenuste mitmekesisus, kvaliteet ja kättesaadavus ning toetada noore isiksuse arenemist ja võimet olla endaga toimetulev ning teistega arvestav ühiskonnaliige. Noorsootöös osalemine aitab noortel omandada ka esmaseid töökogemusi ja -harjumusi. Ühtlasi on noorsootöö infrastruktuuril kuriteoennetuslik funktsioon, milles pakutava info ja mitte-formaalse õppimise kogemuse kaudu suureneb noore sotsiaalne kaasatus ning valikuvõimalused end positiivselt teostada. Noorsootöö infrastruktuur on hetkel väga halvas seisus, kuna on tekkinud peamiselt omaalgatuse baasilt minimaalse rahastamise tingimustes enamasti juba amortiseerunud ruumidesse või ei ole omavalitsuse asutusena saanud õigel ajal piisavalt investeringuid. (Elukeskkonna arendamise rakenduskava 2012: 121)

Eesti laste ja perede arengukava 2012–2020 hindab, et füüsiliselt ligipääsetavaks on ainult 26% noortekeskustest ja 22% huvikeskustest (Eesti ja laste ja perede arengukava 2012-2020: 40-41).

Eesti Noorteühenduste liidu platvormi kohaselt peamiselt probleemidena erivajadustega noorte valdkonnas on puudulik universaalse disaini teadlikus ning seetõttu ka rakendamine pole piisav (Eesti Noorteühenduste..., 2010: 21).

Universaalne disain ehk kaasav disain tähendab kaupade, füüsiliste ja virtuaalsete keskkondade, hoonete ja teenuste disaini, mille tulemus on kohandusteta kasutatav, ligipääsetav ja arusaadav nii paljudele inimestele kui võimalik ja mõistlik (Kõiki kaasava..., 2012: 11). Habicht järgi on noorsootöö universaalsus võiks seeläbi tähendada tegevuste planeerimist ja läbiviimist nii, et need sobiksid võimalikult paljudele erinevate vajaduste ja võimetega noortele (Habicht, 2012: 54).

Habicht väidab, et puudega noored Eesti noorsootöö kontekstis mõneti ebaselgelt positsioneeritud sihtgrupp, sest vastupidi tavaarusaamale ei kuulu nad kõik erinoorsootöö valdkonda. Samas ei käsitleta puudega noori praktikas ka põhisihtgrupina ning nii on juhtunud, et puudega noorte kaasamine polegi justkui kellegi ülesanne. (ibid: 55)

1.4. Narva Noorsootöö

Statistikaameti andmetel on 2013 aasta 1. jaanuari seisuga Eestis 288 492 noort vanuses 7-26 aastat. Narvas on 14641 noort. See on 5% kogu arvust. Eesti linnade seas on Narva 7-26 aastaste isikute arvu poolest kolmandal kohal. HTM analüüsiosakonna andmetel on üldhariduskoolide 2012/2013 õppeaastal õpilaste arv Narva õppeasutustes kokku 5755. Narva Kultuuriosakonna andmetel HEV õpilaste arv 10.01.2013 aastal moodustas 531 ning 10.07.2013. a seisuga on HEV õpilaste arv tõusnud ja moodustas juba 570. See on umbes 10% kogu õpilaste arvust. Narva noorsootööd reguleerivad kohalikud dokumendid on Noorsootöö strateegia 2006-2013, Noorsootöö seadus, Narva Noorsootöö Põhisuunad 2008-2013, Narva Noortekeskuste Põhimäärus, Narva Linnavalitsuse haldusvõimekuse tugevdamise ning avalike teenuste kvaliteedi tõstmise arengukava: Juhtimisplaan: noorsootöö 2011 – 2015, Narva Linna arengukava 2008-2017, Narva sotsiaalhoolekande arengukava 2010-2013, Narva munitsipaalharidussüsteemi arengukava 2012-2016 ja Narva munitsipaalharidussüsteemi arenduse tegevuskava aastateks 2010-2014, Narva linna kultuuri ja spordi arengukava 2011-2014.

Lähtudes dokumendist Narva Noorsootöö Põhisuunad 2008-2013 Narva noorsootöö on lähtunud toetada noorte isiksuslike, kodaniku- ja loomeomaduste arengut, luua mitmekesiseid ja kvaliteetseid võimalusi nende osalemiseks linna ja ühiskonna elus (Narva Noorsootöö Põhisuunad 2008-2013:8).

Narva noorsootöö suunad aastaks 2008-2013 on:

- noorsootöö struktuurne arendamine
- noorsootöö valdkondade arendamine, sh noorsootöö programmi väljatöötamine ja rakendamine
- avatud noortekeskuste võrgustiku arendamine
- noorte osaluse ning Narva linnas tegutsevate noorteühenduste, sh Narva Noorteparlamendi ja õpilasesinduste toetamine
- noorte teavitamise ja nõustamise süsteemi laiendamine
- töökasvatuse süsteemi laiendamine ja kvalitatiivsed muutused. (Narva Noorsootöö Põhisuunad 2008-2013: 11)

Narva sotsiaalhoolekande arengukava 2010-2013 järgi korraldavad noortekeskused lastepuhkust ja töötegevust, ennetades sotsiaalsete probleemide süvendamist ja võimaldades lapse ande avamist. Samuti kolmanda sektori ühingud töötavad paljulapseliste peredega, puuetega laste peredega, vanemliku hoolitsuseta jäänud lastega või lastega, kellel esinevad konfliktid peres või koolis. (Narva sotsiaalhoolekande arengukava 2010-2013: 15-18)

Lähtudes Narva Sotsiaalhoolekande arengukavast 2010-2013 erivajadustega noortele on vaja pöörata rohkem tähelepanu puuetega lapsi kasvatavatele perekondadele ning vähekindlustatud perekondadest laste vabaaja korraldamisele ja muudele abipakutavatele teenustele (Narva sotsiaalhoolekande arengukava 2010-2013: 20).

Narva linna noorsootööd koordineerivad eelkõige Linnavalitsuse Kultuuriosakond, kuid eraldi noorsootöö spetsialisti ametikohta loodud ei ole, Narva volikogu Noorsootöö komisjon ja Narva Noortekeskus [NNK].

NNK on kohaliku omavalitsuse asutus, mis asutati 1998. a veebruaris eesmärgiga koordineerida ja arendada noorsootööd Narvas. NNK sisaldab noorsootöö arenguteenistust, info- ja nõustamisteenistust, noorsootegevusteenistust, Põhjamaade Ministrite Nõukogu Infopunkt, koolitusteenistus, kohvik-klubi "EXIT", kuhu võib tulla iga noor, sõltumata tema rahvusest, vanusest, naha värvist jm ning veeta oma vaba aega. Kohvikus on võimalik mängida piljardit, koroonat ja teisi lauamänge. Kohvik-klubis EXIT on võimalus korraldada temaatilisi üritusi ja osaleda teiste korraldatud üritustel. NNK sihtrühm on noored vanuses 7-26 aastat. Keskuse tegevuse põhieesmärkideks on korraldada noorsootööd Narvas erinevates valdkondades, arendada ja koordineerida noorsootööd linnas, koostöö mitmete noorteorganisatsioonide ja ühendustega; tingimuste loomine arendavaks tegevuseks, mis võimaldab neil tegutseda oma vaba tahte alusel väljaspool oma perekonda, tasemeõpet ja tööd. Noortekeskus kaasab noori tegevuste algatamisse ja arendamisse; võimaldab noorele suhtlemist ja arendavat tegevust talle sobival kodu- ja koolivälisel ajal seades esikohale noore omaalgatuse arendamise; loob tingimused mitte-formaalseks õppimiseks, eelkõige kogemuslikuks õppimiseks läbi tegevuse ja suhtlemise. (<http://www.noortek.ee/>)

Keskuse vahendusel tegutseb Narva Noorteparlament on noorsootöö seaduse mõistes noortevolikoguna Narva Linnavolikogu juures tegutsev Narva noortest koosnev nõuandva õigusega osaluskogu, mis esindab Narva noorte huve. Noortel on võimalus arutada linna pädevusse kuuluvaid noori puudutavaid küsimusi ning teha nende kohta ettepanekuid Narva Linnavolikogule ja Narva Linnavalitsusele, lähtudes noorte vajadustest ja huvidest. (Narva Noorteparlamendi põhimäärus 2012)

Noortekeskuses saab infot paljudest huvitavatest valdkondadest, saab turvalises õhkkonnas suhelda sõpradega, osaleda ja korraldada üritusi ja projekte, samuti saab mängida piljardit, aerohokit, lauatennist, lauamänge, musitseerida jne (<http://www.noortek.ee/>).

NNK Anna Konovalova direktori sõnul aktiivsed külastajad on noored vanuses 10-14 a ja 16-19 a. Keskuse külastatavus on keskmiselt 70 kuni 100 noort päevas.

Peale Noortekeskust korraldavad noorsootööd Narvas järgnevad mittetulundusühingud, kes tegelevad noorsootööga, lastega ja lastega peredega: skaudiklubi „Tšaika“, MTÜ „Noored Noortele“, MTÜ Lapsele oma kodu, MTÜ TK Karikakar, MTÜ Perekolle, MTÜ Suur perekond, Narva Erivajadustega Perede Ühing „ProSpero“, Eesti Punase Risti Narva Selts, Noorteliikumine „SEBRA“, MTÜ Virumaa Heategevuskeskus, Narva Avatud Noortekeskus RLK. Erivajadustega noortega tegelevad Narvas: Sotsiaalabiamet, Lastevarjupaik, Lastekodu ja mõned kolmanda sektori ühingud. Puuetega inimeste arengus mängib olulist rolli Päevakeskus „Lad“, kus tegutseb ka noorsoorühm. (Narva linna arengukava 2008-2017)

Lähtudes Narva Munitsipaalharidussüsteemi arengukavast 2012-2016 linn annab noortele mitmekesiseid võimalusi huvihariduse saamiseks. Narvas tegutseb 8 munitsipaalhuvikooli: Narva Muusikakool, Kreenholmi Muusikakool, Narva Koorikool, Narva Kunstikool, Narva Laste Loomemaja, Narva Noorte Meremeeste Klubi ja kaks spordikooli: Narva Paemurru Spordikool ja Narva Spordikool Energia. Huvitegevus üldhariduskoolides täiendab üldjuhul huvikoolide pakutavat eelkõige õpetamisvormi (reeglina tasuta ja paindlikum huvitegevus), kättesaadavuse (kooli- ja kodulähedane), huvialase iseloomu suhtes. Koolid pakuvad oma õpilastele ka õppekavavälist ringitegevust, mis tähendab, et õpilastel on koolis lisaks õppimise võimalustele olemas ka valik tegeleda oma lemmikasjadega huviringides või –stuudiotel koolist väljumata. Humanitaargümnaasiumis, Kreenholmi gümnaasiumis, Kesklinna gümnaasiumis, Soldino gümnaasiumis ja Paju koolis töötavad ringijuhid. Kõigis Narva munitsipaalüldhariduskoolides on olemas huvijuht, kelle ülesandeks on kooliürituste korraldamine ja õpilasesinduse tegevuse koordineerimine. (Munitsipaalharidussüsteemi arengukava 2012-2016: 28)

Vastavalt Narva linna kultuuri ja spordi arengukavale 2011-2014 on noortele loodud lai ja mitmekesine valikuspekter huvitegevuse ja huvihariduse saamiseks. Samas arengukava SWOT analüüsile ei ole piisavalt erivajadustega inimestele abiinventari ja selle kvaliteedi vähesus. (Narva linna kultuuri ja spordi arengukavale 2011-2014: 18)

Narva linna noorsootöö põhisuunad aastaiks 2008-2013 järgi Narva linna noorsootöö peamised probleemid ja nõrkused on:

- Puudulikud sidemed noorsootööga tegelevate organisatsioonide ja kohaliku omavalitsuse asutustega.
- Noorsootöötajaõpe (sh venekeelne) on puudulik.
- Kvalifitseeritud noorsootöötajate ebapiisav arv.
- Eesti keele puudulik valdamine, mis ei võimalda osaleda täiel määral vabariiklikel noorsooüritustel.
- Puudub laste puhkelaagrite baas linnas. (Narva linna noorsootöö põhisuunad 2008-2013: 13)

II. UURIMISOSA

2.1. Probleemi kirjeldus

2011. aasta noorte küsitlusandmete „Noorte osalemine noorsootöös“ kohaselt on üldine Eesti 7–26-aastaste noorte noorsootöös osalemise aktiivsus väga suur (Kirss, Batueva 2011:38). Samas teoreetiline osa kinnitab, et HEV õpilaste osalemine noorsootöös jääb madalaks. Selle sihtrühma osalusvõimalused noorsootöös on tihti piiratud majandusliku ja/või sotsiaalse aspekti tõttu. Vastavalt statistilisele andmetele kasvab HEV õpilaste arv igal aastal.

Vastavalt teoreetilistele ülevaatele HEV õpilastel on Eestis liiga vähe võimalusi noorsootöös osalemiseks. Noorsootöö infrastruktuur ei ole uuendatud ja kohandatud HEV õpilaste vajadustele. Puudub universaalse disaini arusaam ja ligipääsetavus noorsootöös. Kui HEV õpilastel on soov ja tahtmine noorsootöös osaleda, on paljud sunnitud kas transpordi- või majanduslike/sotsiaalsete raskuste tõttu kõrvale jääma.

Vastavalt Narva Noorsootöö põhisuundade SWOT analüüsile 2008-2013 on üks tugevamaid külgi Hoolekandeteenused HEV õpilastele ja nende peredele, kuid puuduvad sidemed noorsootöoga tegelevate organisatsioonidega. Narva linna arengukavas 2008-2017 on ettepanekud, mis võivad HEV õpilaste kaasamise noorsootöösse seotud olla on MTÜde arendamine. Ettepanekud on projekteerimisel ja ehitamisel tuleks arvestada maksimaalselt inimeste erivajadustega. (Narva linna arengukavas 2008-2017: 29-30)

Vastavalt Narva linna kultuuri ja spordi arengukava SWOT analüüsile 2011-2014 ei ole piisavalt erivajadustega inimestele abiinventari ja selle kvaliteedi vähesus. (Narva linna kultuuri ja spordi arengukavale 2011-2014: 18)

Antud lõputöö uurimisprobleemiks on HEV õpilaste arvu suurenemine, kuid noorsootöö nende jaoks ei ole kättesaadav või/ja ei ole neile avatud, kohandatud. Antud teema on aktuaalne üle Eesti. HTM analüüsiosakonna andmetel aastal 2012 HEV õpilaste arv oli 6258, moodustades umbes 5% üldhariduskoolide õpilaste arvust. Vastavalt noorsootöö põhimõtetest, et noorsootöö on kõigile, siis noorsootöö peab olema avatud kõigile, mis tähendab, et loodud keskkond ja läbiviidavad tegevused peavad kõigi noorte jaoks mõjuma turvaliselt ja hoolivalt.

2.2. Uurimistöö eesmärk ja uurimisküsimused

Lõputöö eesmärgiks on välja selgitada HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linna näitel ning lähtudes sellest teha ettepanekuid valdkonna arendamiseks.

Antud probleemikäsitus on vajalik Narva linna noorsootöö- ja sotsiaalvaldkonna arenguks ning kuna töö sisaldab ettepanekuid valdkonna arendamiseks ning tänapäeva olukorra ülevaadet HEV õpilaste kaasamise kohta hindamaks HEV õpilaste võimalusi kaasata noorsootöösse.

Eesmärgist lähtuvalt on töös tõstatatud järgmised uurimisküsimused:

- Millised on võimalused HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse?
- Millised on raskused HEV õpilastega töötades noorsootöös?
- Millised on informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse?

2.3. Uurimistöö meetodivalik ja põhjendus

Uurimismeetodina kasutab autor kvalitatiivset uurimisviisi. Hirsjärvi järgi kvalitatiivse uurimise lähtekohaks on tegeliku elu kirjeldamine. Kvalitatiivses uurimuses püütakse uurida objekti võimalikult tervikuna. (Hirsjärvi 2010: 152) Kvalitatiivne analüüs on selline, kus andmed, nende töötlemine ja järeldused ei ole seotud arvuliste näitajatega. Kvalitatiivse uurimise käigus keskendutakse ühe objekti süvaanalüüsile, uuritakse toimuva sisu. (http://syg.edu.ee/~peil/ut_alused/kvalitatiivne_uurimisviis.html)

Gubrium ja Holstein väidavad, et kvalitatiivne intervjuerimine lähtub arusaamast, et erinevad inimesed omistavad erinevatele nähtustele erinevaid omadusi või tähendusi. Kvalitatiivse intervjuerimise mõte on välja selgitada neid omadusi ja nende omaduste omavahelisi seoseid. Kvalitatiivne intervjuu aitab samuti uurida iga inimese arvamust püstitatud teema kohta. (Gubrium jt 2002: 82-84)

Andmekogumiseks valib autor individuaalne intervjuu vahevormi – poolstruktureeritud intervjuu kombineeritud vabast vestlusest ja kindlatest küsimustest, mida võib vajadusel muuta ja juurde lisada. Niglas järgi poolstruktureeritud intervjuud annavad võimaluse inimesi põhjalikumalt küsitleda ning esitada täpsustavaid küsimusi. (Niglas 2012: 2)

Autor kasutab lõputöös kvalitatiivset sisuanalüüsi. Laherandi arvamusel, selle analüüsi eelised on sobivust kommunikatsiooniprotsessi uurimiseks, selged reegleid materjali analüüsimisel. Tavapärase lähenemise eelis on info saamine otse uuritavatelt, ilma et juhitudaks eelnevalt määratud kategooriatest või teoreetilistest lähtekohtadest.

Praktilise lõputöö osa analüüsimisel on kasutatud induktiivne lähenemine. (Laherand 2008: 285, 290, 292)

2.4. Uurimuse läbiviimine

2.4.1. Valimi kirjeldus

Andmete kogumiseks koostas lõputöö autor uurimisküsimused intervjuudele vastavalt teemakäsitlele ning pöördus Narva linna noorsootööga tegelevatesse organisatsioonidesse. Igas organisatsioonis intervjueeris autor vähemalt üht informanti. Kokku külastas autor 14 asutust: Narva Linnavalitsus, Narva linna Alaealine komisjon, Narva volikogu Noorsootöö komisjon, Sotsiaalabiamet, MTÜ Virumaa Heategevuskeskus, RLK Avatud noorte keskus, Noortekeskus Noortek, Narva Lasteloomemaja, Narva Soldino Gümnaasium, Narva Humanitaargümnaasium, Narva Paju Kool, Vanalinna Riigikool, Narva Kesklinna Gümnaasium, Narva Eesti Gümnaasium.

Uurimusest võtsid osa 15 naist ja 3 meest. Informantide vanus ja ka töökogemus oli erinev

Narva Linnavalitsuses intervjueeris autor abilinnapead sotsiaal- ja tervishoiu alal, sest tema pädevusse kuuluvad valdkonnad: sotsiaalabi; tervishoid; tervisekaitse, mis on otseselt seotud erivajadustega inimestega ja nende toimetulekuga elus. Narva linna Alaealise komisjoni sekretäri valis lõputöö autor, kuna sinna satuvad käitumis- ja õppimisprobleemidega noored, mida omakorda määratletakse erivajadustena. Narva volikogu Noorsootöö komisjoni esimees ja Sotsiaalabiameti lastekaitseinspektor on valitud intervjueerima, sest nende pädevuses laste ja noorte vajaduste ja probleemide märkamine, määratlemine ja lahenduste leidmine. Noortekeskuste töötajad valis autor informantideks, kuna tegelevad otseselt noorsootööga, samuti ka koolide huvijuhid.

Narva Kreenholmi Gümnaasium, Narva 6. Kool, Narva Peetri Kool, Narva Pähklikmäe Gümnaasium loobusid intervjueerimast aja nappuse ja hõivatuse tõttu. Kaks kooli ei vastanud autori palvele intervjuus osa võtta, vaatamata korduvale pöördumisele. Kui autor püüdis kooskõlastada sobiva aja ei avaldanud kaks kooli huvi intervjuu vastu. Narva Õigeusu humanitaarkool teatas, et noorsootööga tegelevad inimesed neil puuduvad.

Informantide valikul juhendus autor lõputöö teemas püstitatud uurimuse eesmärgist HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linnas. Intervjuud lindistas lõputöö autor digitaalse diktofoniga ja hiljem transkribeeris salvestised.

2.4.2. Uurimuse teostamine

Kvalitatiivse uurimuse teostamisel koostas autor individuaalse intervjuu kava (vt. lisa 1, 2, 3). Peale intervjuu kava koostamist leppis autor kokku informantidega kokku individuaalse intervjuu läbiviimise, kus tutvustas lõputöö teemat ja eesmärki.

Küsimustiku ehitas autor üles vastavalt neljale teemaplokile, mis aitavad uurida ja hinnata informantide arvamused/vastused.

Neli teemaplokki olid jagatud järgnevalt: informantide üldandmed, HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linnas, võimalused noorsootöös HEV õpilastele ja viimane plokk sisaldab üldiseid küsimusi, mis aitavad uurida antud teema arvamusi, mõtteid ja ettepanekuid. Intervjuu küsimused olid lahtised, et välja selgitada iga vastanu isiklik arvamus esitatud küsimustele. Intervjuu käigus autor küsis ka täiendavaid lisaküsimusi uuritava teema parimaks arusaamiseks. Kõik informandid olid informeeritud intervjuu teemast, eesmärgist ja eetilistest põhimõtetest, see on uuritavate anonüümsus ja kogutud informatsiooni eesmärgipärane analüüs.

Intervjuud on tehtud ajavahemikul 01.12.2012-01.02.2013 ning ühe intervjuu pikkuseks kujunes keskmiselt 30 minutit kuni tund aega. Intervjuud olid korraldatud informantide töökohal eelnevalt kokkulepitud ajal. Autor kasutas diktofoni. Helisalvestised olid pärast ümberkirjutatud dokumendifailideks. Transkribeeritud teksti pikkus oli 32 lehekülge, selle abil teostas autor hilisema analüüsi. Analüüsi osas kasutatavad intervjuude väljavõtted olid puhastatud parasiitsõnadest ning tõlgitud eesti keelde, lausete sisu muutmata. Eesti keeles toimus ainult üks intervjuu Narva Eesti Gümnaasiumis.

Uurimuse käigus kogutud empiiriline materjal on jagatud teemaplokkide kaupa, et saada vastused uurimusküsimustele ja täita eesmärk.

Analüüsitud on järgmised teemad:

1. Informantide üldandmed
2. Võimalused HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse.
3. Raskused HEV õpilastega töötades noorsootöös
4. Informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse

Analüüsimisel otsis autor arvamuste ühtsust ja erinevusi, materjalid olid süstematiseeritud.

2.5. Uurimisanalüüs

Käesolevas peatükis annab autor ülevaate uuringu käigus saadud tulemustest. Intervjuutekstide analüüs tõi esile viis teemakategooriat: 1. informantide üldandmed; 2. võimalused HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse; 3. Raskused HEV õpilastega töötades noorsootöös; 4. raskused HEV õpilaste töötades noorsootöös; 5. informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse

2.5.1. Informantide üldandmed

Uurimusest võttis osa 18 informanti. Viieteistkümmel informadil on kõrgharidus. Peamiselt on omandatud kõrgharidus sotsiaal- pedagoogilisel- või psühholoogilisel alal. Kaks informanti veel õpivad kõrgkoolis ja ühel on kõrgharidus lõpetamata. Ametiniimetuse poolest seitse informanti töötavad huvijuhina, neli on noorsootöötajad, üks -noortekeskuse direktor ja üks - avatud noortekeskuse projektijuht. Viis ülejäänud informanti töötavad järgmistel ametikohtadel: lastekaitseinspektor, psühholoog, alaealiste komisjoni sekretär, abilinnapea sotsiaalküsimustes, linnavolikogu noorsootöö- ja lastekaitsekomisjoni esinaine.

Informantide töökogemuse staaž ulatus 2 nädalalt kuni 18 ja enam aastani. Kõige rohkem on vastajate seas ühe ja 3-aastase staažiga – 6 inimest, kõige lühim staaž oli 2 nädalat ja suurim 18 aastase staažiga. Tabeli 1 on kujutatud informantide töine staaži jaotus, haridus ja ametikoht.

Tabel 1. Informantide töö kogemus, ametikoht, haridus

töökogemus	ametikoht	haridus
kuni 1 aastani	Abilinnapea sotsiaal- ja tervishoiu alal; Alaealiste komisjoni sekretär Noorsootöötaja Huvijuht	kõrgharidus
1-4 aastat	2 huvijuhti	keskharidus; kõrgharidus
	Lastekaitseinspektor	keskharidus
	2 Noorsootöötajat	keskharidus kõrgharidus
4-7 aastat	Huvijuht	kõrgharidus

7-10 aastat	2 huvijuhti Noortekeskuse direktor	kõrgharidus
10 ja enam aastat	2 noorsootöötajat MTÜ Lapsele oma kodu psühholoog Projektijuht/noorsootöötaja Linnavolikogu noorsootöö- ja lastekaitsekomisjoni esimees	kõrgharidus

Kõigi vastajate seas on kõige rohkem inimesi keskmise tööstaažiga noorsootöö valdkonnas. See on 3 aastat. Nende seas on kaks noorsootöötajat ja üks huvijuht. Pisut vähem inimesi töötavad selles valdkonnas 10 ja enam aastat.

Tööülesanded informantidel on erinevad see sõltub ametikohast. Informandid kirjeldasid oma tööülesanded väga põhjalikult. Autor süstematiseeris töö ülesanded ja jaotas need ametinimetuse kaupa (vt. tabel 2).

Tabel 2. Informantide tööülesanded

Ametinimetus	Tööülesanded
Huvijuht	Kooli ürituste/aktuste korraldamine, projekti tegevus, mis on seotud noorte kaasamisega. Klassivälise töö korraldamine. Kõikvõimaliku õppetööd mitte puudutava informatsiooni käitlemine, mis kooli tuleb. Kutsuda erinevaid külalisi kui selleks tekib vajadus. Ülesandeks on ka suhtlemine õpilastega ja õpetajatega. Koordineerida aktiivsemate õpilaste tööd, kutsuda kokku õpilasesindus. Ühekordsete administratsiooni käsundid. Metoodiline töö noortega. Infotundide korraldamine. Koostöö teiste organisatsioonidega.
Noorsootöötajad, projektijuht, Noortekeskuse direktor	Vabaaja veetmise korraldamine, mitteformaalne tegevus, õppimine, projektitegevus, noortega vestluste läbiviimine teatud teemadel, Noortekeskuse arendamine ja töö korraldamine, arenguprogrammide koostamine, noorte parlamendi töö korraldamine, sooline

	noorsootöö, noorsootöö suundade määratlemine, partnerluse loomine, ürituste korraldamine.
Abilinnapea sotsiaalküsimustes	Narva linna sotsiaal- ja tervishoiu küsimustes esindamine, kõikide Narva linna sotsiaalasutuste töö kureerimine; küsimuste lahendamine, mis on seotud sotsiaalabi ja tervishoiuteenuste osutamisega linnas.
Lastekaitseinspektor	Laste ja perede informeerimine (sotsiaalnõustamine lastekaitseküsimustes, sh toetustest, teenustest, seaduslikest õigustest ja protseduuridest). Erivajadustega laste ja perede andmekogu pidamine. Abivajava lapse õiguste ja huvide esindamine. Asendushoolduse korraldamine ja järelvalve selle üle. Koostöö teiste ametiasutustega, organisatsioonidega jm. juriidiliste ja füüsiliste isikutega. Lastehoolekande ennetavate tegevuste korraldamine ja planeerimine. Statistika ja aruandlus.
Lapsele oma kodu psühholoog	Perede vastuvõtt; psühholoogiline konsulteerimine; noorte probleemide väljaselgitamine; kodutugi töö koordineerimine.
Esimees - Linnavolikogu noorsootöö- ja lastekaitsekomisjon	Erinevad küsimused, mis on püstitatud Kultuuriosakonna vahendusel ja Narva linna noorte kodanike küsimused.
Alaealiste komisjoni sekretär	Arvutiandmebaasi koostamine alaealistest, kelle õigusrikkumiste asju on komisjon arutanud; järelvalve teostamine mõjutusvahendi määramisest tulenevate kohustuste täitmise üle; komisjoni istungite protokollimine; otsuste vormistamine; informatsiooni kogumine; istungi ette valmistamine.

Kõikidest infromatidest nimetas lastekaitseinspektor oma ülesannete hulgas HEV õpilaste ja pere andmekogu pidamine. Abivajava lapse õiguste ja huvide esindamine. Veel kaks informanti alaealiste komisjoni sekretär ja MTÜ Lapsele oma kodu psühholoog tegelevad otseselt HEV õpilastega. Ülejäänud informandid määratlesid oma ülesanneteks üldiselt noorsootööd. Abilinnapea sotsiaal – ja tervishoiu alal vastutab Narva linna sotsiaal- ja tervishoiu küsimuste eest. Linnavolikogu noorsootöö- ja lastekaitsekomisjoni esimees tegeleb erinevate küsimustega, mis on püstitatud Kultuuriosakonna vahendusel ja Narva linna noorte kodanike küsimused.

2.5.2. Võimalused HEV õpilaste kaasamiseks Narva noorsootöösse

Kuna lõputöö teema on „HEV õpilaste kaasamine Narva noorsootöösse“ on tarvis uurida, kuidas informandid kaasavad HEV õpilasi noorsootöösse, missuguseid meetodeid nad kasutavad HEV õpilastega noorsootöös.

Huvijuhid koolis näevad oma rolli HEV õpilaste kaasamisel Narva noorsootöösse kooli ürituste/aktuste korraldamise kaudu, projekti tegevuste, huviringide kaudu. Samuti igas koolis toimub aktiivne koostöö teiste noorte organisatsioonidega, mille hulgas huvijuhid nimetasid MTÜ Lapsele oma kodu, MTÜ LAD, Laste Loomemaja, Noortekeskused.

Igas koolis on eraldi tööle võetud spetsialist, kes tegeleb HEV õpilastega. See on hariduslike erivajadustega kuraator, kelle ülesandeks on haridusliku erivajadusega õpilase õppe ja arengu toetamiseks vajaliku koostöö korraldamine.

Huvijuhid on arvamisel on HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse sõltub spetsialistide soovist töötada antud töökohal. Ühes koolis on olemas vaegkuulajate teater, mis tegutseb väga edukalt. Selle kooli huvijuht on arvamisel, et HEV õpilasi saab rahulikult kaasata ürituste osavõtmisel.

„HEV õpilased oskavad laval esineda ja suurepäraselt laulda. Noor, kellel on psüühikahäired ja koolitundides segab õppeprotsessi, samal ajal saab toredasti tantsida, luulet lugeda või omada teatraalset annet. On märgatud noortel, kellel on tõsised psühholoogilised probleemid ja nad osalevad üritustel, tunnevad ennast koolitunnis rahulikumalt. Üritustel osalemise kaudu kaob agressiivsus ja isegi mõjutab edasist kutsevalikut.“

Mitmetes koolides huvijuhtide sõnul puuduvad spetsialistid, kes tegeleks HEV õpilaste noorsootöösse kaasamisega. Aga praegu on sisseviidud mõiste kaasav haridus, mis tähendab kõik noored on koos jaotamiseta erivajadustega või mitte. Kui korraldatakse üritused osalevad kõik õpilased jaotamiseta kas nendel esineb erivajadust või mitte. Arvestatakse muidugi liikumispääsudega ja õpilastele koostatakse pordiüritustel vastav programm.

Mõned huvijuhid on arvamusel, et HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse on eelkõige klassiõpetaja pädevus, sest ta oskab paremini tunni jooksul jälgida ja aru saada kellel on millised erivajadused ja anda huvijuhile tagasisidet sellest. Huvijuht omakorda saaks neid märkuseid arvestada ja paremini oma tööd korraldada.

Kõik huvijuhid kaasavad HEV õpilasi noorsootöösse niimoodi, et noor saaks ennast edukana ja olulisena tunda. Suhtumine kõikidesse on võrdne. Kaasamine toimub selliste meetodite kaudu, kus noored oskavad end näidata vaatamata mingi erivajaduste olemasolule. Siin on oluline koostöö klassijuhatajaga, kes aitab välja selgitada HEV õpilase tugevad küljed. Kaasamine toimub mitteformaalses tegevuses, mis pakub õpilase oskuste arendamist.

Intervjuudest noorsootöötajatega selgus, et nad kaasavad HEV õpilasi vabaaja veetmise korraldamisesse, mitteformaalsesse tegevusesse, projektitegevusesse, noortega vestluste läbiviimisesse teatud teemadel, ürituste korraldamisesse. Keskuse töötajate sõnul üks keskuse prioriteedist on noorte mitte jaotamine rühmadeks või klassifikatsioonideks.

„HEV õpilane, kes külastab noortekeskust, saab samu teenusied ja harrastusi kui ka tavaline õpilane. See tähendab, et kõikjal keskus toimub, osalevad ka HEV õpilased. Kuna mõiste HEV õpilane on laialt määratletud on noortekeskuses peamiselt käitumisraskustega õpilased.“

Töötajad loovad usaldusväärset keskkonda ja tolerantsust noorte seas. Samuti Noortekeskuses korraldatakse raskete puuetega õpilastele eraldi aeg vaba aja veetmiseks. Kui projekt on käimas lülitatakse HEV õpilane kohe sellesse projekti. Noortekeskuses on populariseeritud vabatahtlik tegevus. Ühe noorsootöötaja arvamusel on rohkem huvilisi vabatahtliku tegevuse vastu eesti noorte seas. Kuna vene keelsed HEV õpilased on peamiselt kaasatud üritustesse ja väljasõitutesse, näiteks Narva-Jõesuu külastamiseks korraldatakse transport ja mitteformaalne tegevus.

Narva linnas on veel kaks Noortekeskust. See on Virumaa Heategevuskeskus ja Avatud noorte keskus RLK. Nende keskuste peamine sihtrühm on HEV õpilased. Nende töötajate arvamusel kaks avatud keskust ei ole piisav HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse Narva linnas, kuna HEV õpilaste arv ületab keskuse ruumilisi- ja inimressursse. Keskused ise pakuvad HEV õpilastele kõikvõimalikke tegevusi: tegevus arvutiklassis, paberist käsitöö, lauamängud, motoring, kaasaegse tantsu klubi "Night Dance" , Break dance, laagrid keskuse baasil, väljasõidud ja ekskursioonid, normaalsesse tavakeskkonda integreerimine, vestlused, huvirühmade loomine, klubid, sektsioonid.

Üks informant vastas, et kui erivajadustega noored (vähekindlustatud peredest, ilma vanemate järelvalveta, probleemse käitumisega ja erivajadustega kasvatamises)

langevad spetsialistide vaateväljast välja, neil tekivad negatiivsed sotsiaalsed vajadused (alkoholi tarvitamine, suitsetamine, sihipäratu ajaveetmine, hulkurlus, vargus). Nad saavad alaealisteks kurjategijateks ja satuvad alaealiste komisjoni. Alaealiste komisjoni mõjutusvahendite kohaldamise kaudu (üldkasulik töö, suunamine noorte ja sotsiaalprogrammidesse) kaasab HEV õpilasi noorsootöösse, mis on suunatud noorte isikliku ja kodaniku arengu toetamisele ja ühiskonnaelus osalemisele. Selle informandi sõnul viimsel ajal mõjutusvahendeid (suunamine noorte ja sotsiaalprogrammidesse) ei kohalda programmide ebasobivuse tõttu.

Mõned informandid kaasavad HEV õpilasi, kes ei ole motiveeritud. Neil on tihe koostöö teiste noorteesutustega alates lasteaaiast, koolist, noortekeskustest, polikliinikust, noorsootööpolitseist jne. Oli korraldatud integratsiooni laagrid, kuhu sattusid HEV õpilased ja „tava“ õpilased. Need laagrid soodustasid, et õpilased võtsid teineteist vastu normaalselt ja adekvaatselt. Ühiskond areneb, kui suhtutakse tolerantset teineteisse. Laagrites ei olnud ei konflikte ega probleeme. Aastal 2012 oli korraldatud ühe MTÜ baasil vanemate tugirühm. See on rühmatugi vanematele, mis on pühendatud nende suhtlemisele HEV õpilastega. See õpetab kuidas lahendada konflikte, kuidas luua kontakti. Aastal 2013 on kirjutatud projekt, mis on suunatud HEV tüdrukule, kel deviaantne käitumine. See projekt on loodud koos politseiga, kus on korraldatud laager. Seal saavad HEV tüdrukud, kus nad saavad psühholoogilist toetust, kus on samuti olemas juuksur, günekoloog ja meigikunstnik. HEV tüdrukutel on võimalus näha teist elu, mis on teistsugune kui nad ise endale valivad.

Ülaltoodud vastustest selgus, et praegu HEV õpilased on veel ikkagi isoleeritud. Oleks vajalik koolitada inimesi, kes töötavad HEV õpilastega. Kirjutada projekte, initsiatiive, mis oleks suunatud HEV õpilastele koos „tava“ õpilastega, selleks, et ühiskonnal oleks rahulik ja usaldusväärne suhtumine sellesse noorte sihtrühma.

2.5.3. Raskused HEV õpilastega töötades noorsootöös

Küsimusele missugused on probleemid/raskused HEV õpilastega vastasid noortekeskuste töötajad järgmiselt, et on vajalik koostöö HEV õpilastega ja „tava“ õpilastega selleks, et nad näeksid, et on olemas „teised“ HEV õpilased, sest nad kasvavad üles meie ühiskonnas. Kõik noorsootöötajad kinnitasid, et HEV õpilased ja „tava“ õpilased on mingil määral eraldatud. Ühe noorsootöötaja sõnul Narva Noortekeskus ei püstita oma prioriteediks tööd HEV õpilastega, argumenteerides, et selleks on Narva linnas teised organisatsioonid olemas.

Küsimustele mida pakub Teie organisatsioon HEV õpilastele ja kas sellest piisab, kinnitasid kõik noorsootöötajad, et selleks nad vajaksid nii rohkem finantseerimist ja toetust kohaliku omavalitsuse poolt kui ka inimressurssi, kuna Narva Noortekeskust külastab umbes 50-100 noort päevas (nendest umbes 70% on keskust pidevalt külastavad lapsed). Keskuse poolt korraldatavate linnaürituste külastus on kuni 2000 inimest.

Avatud noortekeskus RLK külastab umbes 60-80 noort päevas (nendest suurim osa on keskust pidevalt külastavad lapsed).

Virumaa Heategevuskeskuse Avatud noortekeskust külastab umbes 30-35 noort päevas (nendest suurim osa on keskust pidevalt külastavad lapsed. Seega ei saa kõiki HEV Narva õpilasi kaasata.

Ühe informandi arvamusel, et kaks noortekeskust, kel on sihtrühm HEV õpilased ei saa kõiki Narva linna HEV õpilasi kaasata. Osaliselt koolide huviringides või noortekeskuses tegutsev noorsootöö tegeleb tingitud HEV õpilastega. Tema väidab, et HEV õpilastega töötades võiks ohtlik olla selline olukord, kus ainult HEV õpilased omavahel koonduvad rühmadesse ja ei tea teisi võimalusi ennast arendada ja huvitada, ei tutvu tavakeskkonna „tava“ õpilastega. Noortekeskuste jaotamine erivajadustele või määrata ainult sellist sihtrühma ei anna perspektiivi sellistele õpilastele. Probleemina tõi see informant ebapiisava noorsootöötajate ettevalmistuse suhtes. Tema arvates meie linnas tegutsev Tartu Ülikooli Narva kolledž, kus on noorsootöö õppekava, ei anna tulevase noorsootöötajale oskusi ja teadmisi tööks HEV õpilastega.

„Pärast ülikooli lõpetamist ei mõista lõpetaja selgelt millega peab noorsootöötaja tegelema. Temal on sotsiaaltöö alused sealhulgas noorsootöö alused, aga kuidas töötada HEV õpilastega, kuidas neid kaasata üritustesse ei tea. Noorsootöö õppekava on väga laialt haaratud, aga selleks, et osata töötada HEV õpilastega ei ole piisavalt oskusi ja teadmisi.“

Kooli huvijuhid küsimusele missugused raskused neil on HEV õpilastega töötades noorsootöö vastasid, et vaatamata sellele, et kõik huvijuhid pakuvad õpilastele jaotamiseta huvitegevust, ei ole tegelikult kõik õpilased alati kaasatud. See on osaliselt tingitud sellest, et huvitegevus/huviringid ei ole hästi rahastatud. Ühe kooli huvijuhi sõnul valitakse ära tublimad õpilased näiteks teatri lavastamisel ja valmistatakse etendust, sest selle raha ja aja eest ei ole huvijuht eriti motiveeritud ennast vägagi panustama „probleemsete“ õpilastega tegelema. Samuti mõned huvijuhid ei tea kuidas HEV õpilasi motiveerida osalema noorsootöös, kuna paljud õpilased ei tunne huvi noorsootöö vastu.

„Pärast kooli kuhu saab minna, kus on noorsootööd pakkuvaid asutusi ei ole alati kodu lähedal, sellepärast on mõttekas korraldada koolis näiteks seiklustegevus.“

Kooli huvijuhtide suurimaks probleemiks HEV õpilaste kaasamisel noorsootöösse osutus see, et pole laabunud koostöö teiste spetsialistidega.

Informandid, kes töötades koolidega nentisid, et kui klassiõpetaja teavitab teisi noortega töötavaid spetsialiste vastava õpilase erivajadustest, küsivad tema käest, vaatlevad õpilast, siis saab konkreetseid ettepanekuid temaga töötades ja kaasates noorsootöösse teha. Kahjuks ei lähe koostöö koolides nii sujuvalt. Tihti suletakse silmad, kui midagi juhtub õpilasega, tulemusena saadakse pedagoogiliselt mahajäetud õpilane. Probleemidena näevad siin informandid et, kool ei soovi alati töötada konkreetset HEV õpilasega.

Intervjuudest kõikide informantidega selgus, et asutused, millele on füüsiline juurdepääs HEV õpilastele loodud on Narva Noortekeskus, Narva Laste Loomemaja, Kultuurimaja Rugodiv, Narva Spordikeskus, Füüsiliste Puuetega Laste Ühendus Pääsuke, MTÜ Laste Päevakeskus LAD.

Lähtudes saadud andmetest tuleb autor järeldusele HEV õpilaste kaasatus Narva koolinoorsootöösse sõltub koostööst klassiõpetajaga. Suurt rolli mängib veel mitte eraldamine HEV õpilaste teistest õpilastest ja vähene finantseerimine riigi ja kohaliku omavalitsuse poolt.

2.5.4. Informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse

Uuringu eesmärgi saavutamiseks küsis lõputöö autor informantide poolt ettepanekuid HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse.

Kooli huvijuhid pakkusid oma ideid ja ettepanekuid kuidas paremini HEV õpilasi kaasata noorsootöösse erinevalt.

Ühe kooli huvijuhi sõnul on kvalifikatsiooniga spetsialiste palju, aga kui asi läheb spetsiifiliseks, selle jaoks peavad olema sobivad iseloomujooned peale nii öeldud omandatud oskuste.

„On tähtis, et oleks olemas mistahes inimene, kelle poole saaksid noored pöörduda - niinimetatud usaldusväärse kontaktisiku poole. Et ta oskaks noorte erivajadusi mõista ja pakkuda vajadusel abi või koolivälises tegevuses need erivajadusi arvestada.“

Huvijuhi arvamusel on ettepanekuna saaks olla erinevaid huviringid lahendusi tuua, õppetööst kõrvaldada või pöörata mõnes aines individuaalsele õppele.

Veel ühe huvijuhi sõnul HEV õpilasi ei ole vaja eraldi noorsootöösse kaasata.

„Nad on ise valmis osalema mistahes tegevustes. Kohalik omavalitsus peab seama oma prioriteediks koolivälise tegevuse korraldamist. Võiks lahendusena olla rohkete huviringide loomine, näiteks koori, tantsu või teatriringi jne. HEV õpilastel ei ole alati võimalust pääseda linna ühest linna servast teisse, et osaleda huvitava noorsootööd pakkuva organisatsiooni tegevuses. Idee oleks hea, et kõike pakuks kool ise.“

Mitmete huvijuhtide ettepanekuks oli kaasava noorsootöö rakendamine.

„Kui HEV õpilased ei õpi erikoolides, vaid tavakoolis ja nendega seal tööd tehakse, aidatakse kohaneda tavakeskkonda ja kõik need noored läbiksid täiskasvanuks saamise ilma „erivajadus“ silti külge riputamata, siis ei oleks vajalik selliseid noori eraldi kuhugi kaasata, sest nad osutuksid juba „tava“ noorte keskkonnas ja nendega koos suunaksid. Tähtis on inimfaktor ja psühholoogi, õpetaja, huvijuhi koostöö ja mõju.“

Suheldes noorsootöötajatega peamiseks ettepanekuks HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse oli finantseerimise suurendamine. Nad kinnitasid, et kui on palju ideesid, aga finantseerimine puudub või ei toeta alati projektitegevus.

„Mitteformaalset tegevust ilma rahata ei saa huvitavalt korraldada ja lugeda igavaid loenguid HEV õpilastele ei saa.“

Noorsootöötajate seas on peamine idee luua lisatöökohti spetsialistidele. See annaks võimaluse tegeleda väikeste noorte gruppidega.

„Kui väga palju noori üheskoos ja vanuseliselt erinevad, on raske leida ideesid või korraldada midagi, et haaraks kõiki.“

Ühe noorsootöötaja arvamusel tuleb arendada „Olgino“ keskust, mis asub kolm kilomeetrit Narvast noortebaasina ja pakkuda HEV õpilastele koos teiste noortega võimalust meisterdada seal oma kätega, olla looduse keskel ja plaanida üritusi.

Noortekeskuse töötajad näevad võimalusi HEV õpilaste kaasamiseks uue tasuta noorte organisatsiooni või noorte keskuse loomise kaudu.

„Tähtis on, et noor tunneks ennast mugavalt ja oleks huvitatud. Oleks vajalik linna toetus.“

Samas ühe noortekeskuse spetsialist pakkus HEV õpilastele spetsialiseeritud keskuste loomist, kus on ainult HEV õpilased.

Üks informant pakkus ettepanekuna läbi vaadata meie spetsialistide ettevalmistuse kava. Lisada õppeprogrammi lisaained, võib olla suurendada aine mahtu, mis on suunatud HEV laste kaasamisele ja toimetulekule. Teiseks luua Narvas rohkem noortekeskusi, kus oleks rohkem sidusust Eestimaaga, kirjutada vastavaid programme, arendada tööd HEV õpilastega. Üks võimalus oleks võtta tööle Narva Kultuuriosakonda kaks

ametnikku, et nad tegeleksid noortekeskuste kontrollimisega, dokumentatsiooni väljatöötamisega, strateegiate arendamisega niimoodi tugevdada noorsootööd.

Mõned informandid pakkusid ettepanekuna psühholoogilise rühma tuge. See tähendab, et HEV õpilased koos „tava“ õpilastega koguneksid ja konkreetses rühmas spetsialistidega ja läbi treeningute tunneksid ennast vajalikuna, et kõik teised õpilased on samasugused ning õpiksid väljendama oma tundeid.

Analüüsis osa „Informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse“, saab autor kokkuvõtvalt teha järgmised järeldused:

- Tuleb luua Narva linnas rohkem Noortekeskusi
- On vaja Narva linna arengukavades ühe prioriteedina seada erivajadustega noored
- On vaja noorsootöös tegelevaid spetsialistide kokkutulek seminaridele, nõupidamistele
- On vaja arendada õigusruumi, kuna erivajadustega noorsootöö peab põhinema kindlal dokumentatsioonil
- On vaja kirjutada projekte, initsiatiive, mis oleks suunatud HEV õpilastele koos „tava“ noortega, et ühiskonnal oleks rahulik ja usaldusväärne suhtumine sellesse noorte sihtrühmasse.

2.6. Järeldused ja ettepanekud

Antud peatükis teeb autor läbiviidud uurimusest tulenevaid järeldusi ja ettepanekuid. Uurimuse eesmärgiks oli välja uurida, kuidas HEV õpilased on Narva noorsootöö kaasatud. Uurimisküsimused olid:

- Millised on võimalused HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse?
- Millised on raskused HEV õpilastega töötades noorsootöös?
- Millised on informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamiseks noorsootöösse?

Uurimuse eesmärgi saavutamiseks kasutas autor kvalitatiivset uurimismeetodit (intervjuu), mis võimaldab kvalitatiivset andmetöötlust.

Uurimusest selgub, et HEV õpilastega kokku puutuvad kõik informandid. HEV õpilastele pakub Narva noorsootöö tegevusi projektide kaudu, mitteformaalset õppimist ürituste ja huvitegevuste vahendusel. Teoreetilises osas noorsootöö pakub noortele hariduslikke võimalusi omandada noorel oskusi ja suhtumist, mida nad vajavad ühiskonna liikmete ja indiviididena; võrdseid võimalusi, mis toimub läbi mitmekesisuse taotlemise, mis tekivad omakorda läbi kultuuriliste, rassiliste, soolise, klassi, keeleliste

jne. Peale seda noorsootöö julgustab noort osalema erinevates neid puudutavates otsustusprotsessides ning toetab noort inimest, et ta mõistaks ja tegutseks isiklike, sotsiaalsete ja poliitiliste küsimuste suhtes, mis mõjutavad tema ja ta kaaslaste elu ning ühtlasi ka kogu ühiskonda.

Praktilisest osas selgub, et noorsootöös pakutakse HEV õpilastele järgmiseid võimalusi:

- usaldusväärset keskkonda ja tolerantsust noorte seas
- võrdset suhtumist
- noor saaks ennast edukana ja olulisena tunda

Informandid nimetasid raskused HEV õpilaste kaasamisel noorsootöösse. Esimeseks takistuseks on ebapiisav finantseerimine ja tähelepanu sellele. Teiseks suureks probleemiks osutus spetsialistide ebapiisav arv või ebapädev ettevalmistus. Siin võib olla lahenduseks uute töökohtade loomine ja koolitustel, seminaridel teemal „HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse“ osalemine.

Teoreetilises osas on Narva Noorsootöö Põhisuunad 2008-2013 kajastatud suunad noorsootöö valdkondade arendamine ja noortekeskuste võrgustiku arendamine. Kõik informandid kinnitasid, et on vajalik välja töötada vastav dokumentatsioon, mis reguleeriks HEV õpilaste situatsiooni noorsootöös.

Kooli huvijuhid ei erista tavaõpilast ja HEV õpilast. Mõned koolid kaasavad HEV õpilasi noorsootöösse arvestades nende erisusi. On märgatud, et noorsootöösse kaasamine võib mõjuda positiivselt HEV õpilaste arengule. Samas uurimusest selgub, et mitte igas koolis pööratakse tähelepanu HEV õpilasele ja tema koolivälisele tegevusele.

Teoreetilises osas on käsitletud noorsootööd Narva linnas, kus on üks noorsootööd pakkuv organisatsioon Heategevus noortekeskus ja RLK avatud noortekeskus. Noortekeskuste sihtrühm on HEV õpilased. Kui on kaasatud ainult need noored tekib jälle selline olukord, et tavanaored on eraldi. HEV õpilastega töötades võiks ohtlik olla selline olukord, kus ainult erivajadustega noored omavahel koonduvad rühmadesse ja ei tea teisi võimalusi ennast arendada ja huvituda, ei tutvu tavakeskkonna „tava“ noortega. Noorte keskuste jaotamine erivajadustele või määrata ainult sellisesse sihtrühma ei anna perspektiivi sellistele noortele.

Lõputöö autor teeb järelduse, et selleks, et kaasata HEV õpilasi noorsootöösse on tarvis luua vastav dokumentatsioon eelkõige kohaliku omavalitsuse linna tasemel. Kutsuda kokkupuutunud spetsialiste seminaridele, osaleda kokkutulekul üle Eestimaa. Olemasolevad

spetsialistid töötades noortega peaksid täpsemalt vaatama, töötleva noorsootööst dokumentatsiooni.

Mõned informandid kinnitavad seda fakti, et Narva linna arengukavas 2008-2017 on HEV õpilased lühikeselt mainitud tänu ühele MTÜle, aga peaks need õpilased hoopis

linna prioriteedina seadma. Kui „tava“ noored tulevad Noortekeskusse, nad on riietatud, söönud ja saavad midagi keskusel teha. Aga kui HEV õpilased tulevad, siis iga ühel on oma mure, nad on umbusklikud. Neid on väga raske kaasata noorsootöösse. Seoses sellega, et spetsialistidel on vähe töökogemust sellise sihtrühmaga ning osa töötajatest provotseerivad oma käitumisega seda, et HEV õpilane ei soovi enam nende juurde tulla. Inimesed ise ei tunnista, et suhtuvad HEV õpilastesse eelarvamuslikult.

Tähtis on kaasates HEV õpilasi noorsootöösse pöörata tähelepanu kõne intonatsioonile. Kui spetsialist näeb, et HEV õpilane on rahutu või käitub ebatavaliselt on soovitatav teda suunata näiteks sotsiaalpedagoogi või muu spetsialisti juurde.

Informantide intervjuusid analüüsid saab autor kokkuvõtvalt esile tuua järgmised järeldused:

1. Tuleb luua Narva linnas rohkem Noortekeskusi
2. On vaja Narva linna arengukavades ühe prioriteedina seada HEV õpilased
3. On vaja luua võrgustik noorsootöös tegelevate spetsialistide seas. On vaja arendada õigusruumi, kuna erivajadustega noorsootöö peab põhinema kindlal dokumentatsioonil
4. On vaja kirjutada projekte, initsiatiive, mis oleks suunatud HEV õpilastele koos „tava“ õpilastega, et ühiskonnal oleks rahulik ja usaldusväärne suhtumine sellesse noorte sihtrühma
5. Mitte eristada HEV õpilasi teistest õpilastest
6. Suurendada finantseerimist riigi ja kohaliku omavalitsuse poolt
7. Koolitada spetsialiste ja tugipersonali
8. Hoiduda eelarvamuslikust suhtumisest HEV õpilaste suhtes
9. Kooskõlastada koostöö psühholoogi, õpetaja ja huvijuhiga vahel

Tuginedes töös kogutud andmetele ja käesoleva töö analüüsile teeb autor järgmised ettepanekud:

- Välja töötada vastav dokumentatsioon, mis reguleeriks erivajadustega noorte situatsiooni noorsootöös.

HEV õpilased on mainitud lühikeselt Narva linna arengukavas. Eelarve koostamisel lähtutakse kõigepealt linna arengukavas prioriteetidest. See on vajalik rahaliste vahendite eelarvet planeerides. Seega võiks puuduv või ebapiisav finantseerimine olla lahendatud.

- Avada rohkem noortekeskusi

Kaks Narva linnas avatud noortekeskust ei rahulda ja ei haara kõik noori. Keskuste asukoht ei kaasa noori teistest linna rajoonidest. Kindlasti tuleb arvestada teiste keskuste asukohti. Keskuse sihtrühmaks ei pea olema ainult HEV õpilased, vaid kõik noored.

- Koolis pakkuda noorsootööd, mis arvestaks kaasava noorsootöö põhimõtteid ja suurendada finantseerimist

Praegu pärast koolitunde koolis pakutav ei rahulda HEV õpilaste vajadusi. Ebapiisava finantseerimise tõttu huvijuhid/noorsootöötajad ei soovi tegeleda palju HEV õpilastega.

- Propageerida võrdset suhtumist erivajadustesse ühiskonnas.

Tuleb kutsuda kokkupuutunud spetsialiste seminaridele, osaleda kokkutulekutel üle Eestimaa sel teemal.

III. KOKKUVÕTE

Et ühiskond saaks noorte osalemisest tõepoolest maksimaalset kasu, tuleb anda kõikidele noortele vahendid ja võimalused oma osalemisõiguse kasutamiseks. Lõputöö teema valik peegeldab autori huvi ja tänase HEV õpilaste olukorda noorsootöösse kaasamisel Narva linnas.

Lõputöö eesmärgiks oli välja selgitada HEV õpilaste kaasamist noorsootöösse Narva linna näitel ning lähtudes sellest teha ettepanekuid valdkonna arendamiseks.

Seatud eesmärgi saavutamiseks oli teoreetilises osa analüüsis antud defineerimine noortepoliitika ja noorsootöö mõistetele, vaadeldud noorsootööd ja selle toimimist Narva linnas. Autor käsitles HEV õpilaste mõistet ja nende osalemist noorsootöös. Uurimuse abiga koostas autor HEV õpilaste noorsootöösse kaasamise tänapäeva olukorra ülevaate ning tegi ettepanekuid selle parendamiseks.

Praktilise osa uurimusest selgus, et meie linnas noorsootöös tegelevad organisatsioonid ei arenda koostööd teiste asutustega. On vajalik koostöö HEV õpilastega ja „tava“ õpilastega selleks, et nad näeksid, et on olemas „teised“ noored erivajadustega, sest nad kasvavad üles meie ühiskonnas.

Autor pakub tõsta spetsialistide professionaalset ettevalmistust, avada rohkem noortekeskusi, välja töötada vastav dokumentatsioon, mis reguleeriks HEV õpilaste situatsiooni noorsootöös, koolis pakkuda noorsootööd ja leida finantseerimist, propageerida võrdset suhtumist erivajadustesse ühiskonnas ja organiseerida spetsialistide koostööd.

Kokkuvõtteks lõputöö autor loodab, et antud uurimus toob kasu spetsialistidele, kes tegelevad noorsootööga, kes kavatsevad tegeleda HEV õpilastega.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Croft, T., Crolla, V., Mida-Briot, B. 2003. Kaasamistöö väärtus ja väljakutsed Mõisted. T. Geudens (toim.). T-kit käsiraamat Sotsiaalne kaasatus. Strasbourg Cedex: Euroopa Nõukogu kirjastus
2. Chapell, A. L. 1992. Towards a Sociological Critique of the normalisation Principle/Disability, Handicap & Society Vol 7 N 1
3. Cowne, E.A. 2000. The SENCO handbook: working within a whole – school approach. David Fulton Publishers. London
4. Enn, Ü. 2012. Kaasav noorsootöö – mõistetest ja tähendustest. Ja sellest, milline tähendus on kaasaval noorsootööl- K.Jüristo (toim.). Kaasava noorsootöö käsiraamat. Sihtasutus Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo
5. Gubrium, Jaber F. & James A. Holstein (Eds.) 2002. Handbook of interview research. Context & method. SAGE Publications
6. Habicht, A. 2012. Puudega ja terviseprobleemidega noorte kaasamine noorsootoosse- K.Jüristo (toim.). Kaasava noorsootöö käsiraamat. Sihtasutus Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo
7. Hirsjärvi, S., Remes, P. ja Sajavaara, P. (2010) Uuri ja kirjuta. Kirjastus Medicina. Tallinn
8. Kallip, K. 2011. Erivajadustega laste ja noorte institutsionaalne kohtlemine. Sotsiaaltöö 5
9. Kanep, H. 2008. Analüüs haridusliku erivajadusega õpilastest ja tugiteenuste kättesaadavusest õpilastele. Lõpparuanne. Tartu
10. Kasearu, K., Trumm, A. 2012. Mittetöötavate ja mitte õppivate noorte sotsiaalne tõrjutus. - SA Poliitikauuringute Keskus Praxis (toim.). Noorteseire aastaraamat 2012. Tallinn
11. Kirss, L., Batueva, V. 2011. Eesti noorte osalemine noorsootöös.- SA Poliitikauuringute Keskus Praxis (toim.). Noorteseire aastaraamat 2011. Tallinn
12. Käst, J. 2012. Sammud ja takistused noorte tööpuuduse vähendamisel ja kvaliteetse hariduse tagamisel. Mihus, 11
13. Kõrgesaar, J. 2002. Sissejuhatus hariduslike erivajaduste käsitlusse. Tartu: TÜ Kirjastus
14. Laherand, M.-L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk
15. Lagerspetz, M. 2007. Kodanikuühiskonna lühisõnastik. Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit

16. Lindgren, H. C., Suter, W. N. 1994. Pedagoogiline psühholoogia koolipraktikas.
Tartu: TÜ Kirjastus
17. Niglas, K. 2012. Andmete esmane töötlemine, analüüsimine ja esitamine.
Tallinn
18. Paat-Ahi, G., Aaviksoo, A., Kirss, L., Mürsepp, E., 2010 Sanatoorsed koolid.
Kellele ja miks? Praxis Poliitikaanalüüs, 8
19. Parts, V., Veldre, V. 2010. Demograafiline ülevaade – V. Parts (toim.).
Noortemonitor 2009. Ofset OÜ: Eesti Noorsootöö Instituut, Eesti Noorsootöö
Keskus
20. Pihor, K. 2012. Eesti noorte osalemine noorsootöös: ülevaade peamistest
suundumustest. SA Poliitikauuringute Keskus Praxis (toim.). Noorteseire Eestis.
Poliitikaülevaade 2012. Tallinn
21. Pihor, K., Taru, M., Batueva, V. 2012. Eesti noorte osalemine noorsootöös-
ülevaade peamistest suundumudtest. - SA Poliitikauuringute Keskus Praxis
(toim.). Poliitikaülevaade 2012. Tallinn
22. Rudi, H. 2011. Pereterapeut: Eesti kool ei saa eriliste lastega hakkama.
Postimees 29.09.2011
23. Schlümmer, E. 2012. Noorsootöö elluviimise lahtelused. Mihus, 10
24. Sturzenhecker, B. 2004. Strukturbedingungen von Jugendarbeit und ihre
Funktionalität für Bildung. In: neue praxis Heft 5
25. Žuravljova, M. 2011. Erinorsootöö Eestis. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool,
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut
26. Talur, P. 2011. Noorsootöö olemus ja kujunemine - SA Poliitikauuringute
Keskus Praxis (toim.). Noorteseire aastaraamat 2011. Tallinn
27. Talur, P. 2012. Noorsootöö olemus ja kujunemine - SA Poliitikauuringute
Keskus Praxis (toim.). Noorteseire aastaraamat 2012. Tallinn
28. Tamman, L. 2012. Euroopa noortevaldkonna koostööraamistiku rakendamine
takerdub teadmatuse taha. Mihus, 11
29. Toiming, H. 2011. Koolist väljalangemine ja selle vältimise võimalused erikooli
õpilaste hinnangul. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja
Haridusteaduskond
30. Thole, W. 2000. Was ist Kinder- und Jugendarbeit? München
31. Valge, M., Reitav, U. 2009. Noorte kaasamine ja osalus. M. Martinson, K.
Notton (toim.). Käsiraamat. Eesti noorte ühenduste liit
32. Vallik, A. 2006. Erivajadustega laps

33. Valdmaa, S. 2010. Noorte väärtushinnangud Eesti koolides. Uuringu kokkuvõte. Õpetajate leht 2
34. Õuemaa, A. Kaasava noorsootöö põhimõtted ja praktika- K.Jüristo (toim.). Kaasava noorsootöö käsiraamat. Sihtasutus Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo

Õigusaktid

Eesti ja laste ja perede arengukava 2012-2020

Eesti Noorteühenduste Liidu Noortepoliitika platvorm 2010

Elukeskkonna arendamise rakenduskava 2012

Lapse õiguste konventsioon

Narva munitsipaalharidussüsteemi arengukava 2012 – 2016. 2012.

Narva munitsipaalharidussüsteemi arenduse tegevuskava aastateks 2010-2014.

Narva linna arengukava 2008–2017.

Narva linna noorsootöö põhisuunad aastaks 2008 – 2013.

Narva linna kultuuri ja spordi arengukava 2011-2014.

Narva Linnavalitsuse haldusvõimekuse tugevdamise ning avalike teenuste kvaliteedi tõstmise arengukava 2011 – 2015.

Narva linna Sotsiaalhoolekande arengukava 2010 – 2013.

Narva linna Sotsiaalabi ameti põhimäärus.

Narva Noortekeskuse Põhimäärus.

Narva Noorteparlamendi põhimäärus 2012.

Noortepoliitika platvorm

Noorsootöö seadus

Puude raskusastme ja lisakulude tuvastamise tingimused, kord ja tähtajad, hüvitatavate lisakulude arvutamise tingimused ja kord ning nõuded rehabilitatsiooniplaani vormi täitmisele

Põhiseadus

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus

Sotsiaaltoetuste seadus

Tallinna noorsootöö arengukava 2011-2016. 2011. Tallinn: Tallinna Spordi- ja Noorsooamet

Võrdse kohtlemise seadus

Kogumikud

Euroopa komisjoni Valge raamat 2001

Euroopa noortevaldkonna uuendatud koostööraamistik 2010-2018

Noorsootöö kontseptsioon 2001

Noorsootöö strateegia 2006-2013

Sotsiaalse kaasatuse ühisemorandum. 2003

Interneti allikad

Euroopa noored Eesti büroo tegevused ja tulemused 2011. aastal.

<http://euroopa.noored.ee/files/2011.%20a%20tegevusaruanne.pdf>, 24.04.2013

Euroopa Noored Eesti büroo prioriteetid aastatel 2010-2013. Euroopa Noored.

<http://euroopa.noored.ee/node/2111>, 24.04.2013

Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse kontseptsioon 2012,

<http://www.hm.ee/index.php?0512882>, 24.04.2013

Kohalike omavalitsuste noorsootöö andmebaas. Eesti Noorteühenduste Liit

<http://andmebaas.enl.ee/index.php?action=viewitem&search=Narva%20linn%20%282010-2011%29>, 24.04.2013

Kvaliteedi hindamine. Eesti Noorsootöö Keskus.

<http://www.entk.ee/kvaliteedihindamine>, 24.04.2013

Karjääriinfo erivajadustega noorele.

http://www.rajaleidja.ee/public/Suunaja/Karjaariinfo_erivajadusega_noorele_Innove2009.pdf, 07.07.2013

Keskusest. <http://www.noortek.ee/index.php?page=96&>, 07.07.2013

Kvalitatiivne uurimisviis. <http://www.noortek.ee/index.php?page=96&>, 07.07.2013

Kutsar, D., Helve, H. 2012. Social inclusion of youth on the margins of society: more opportunities, better access and higher solidarity. Policy review of the Youth Research Cluster

on Social Inclusion. <http://www.edumigrom.eu/>, 12.07.2013

[sites/default/files/field_attachment/news/node-28853/](http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/news/node-28853/)

[Youth&SocialInclusion_PolicyReview.pdf](#)

Kõigi valdkondade statistilised andmed. <http://www.hm.ee/index.php?048055>, 12.07.2013

Laste õigused nende endi silme läbi. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/rights-of-the-child_et.pdf, 07.07.2013

Mitmekesisus noorsootöös.

http://mitteformaalne.ee/assets/files/veebi_materjal/mitmekesisus_noorsootoos_2.pdf, 24.04.2013

Minu eriline laps- vastused küsimustele.

http://www.kliinikum.ee/attachments/114_minu_eriline_laps.pdf

MTÜ Virumaa Heategevuskeskus. www.mercycenter.ee, 24.04.2013

MTÜ Avatud Noortekeskus RLK. <http://www.narvaank.ee/>, 24.04.2013

Noortepoliitika. Euroopa Parlament.

http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/et/FTU_4.17.2.pdf, 24.04.2013

Noortepoliitika toimealad. Eesti Noorsootöö Keskus.

<http://www.entk.ee/noortepoliitika-toimealad>, 24.04.2013

Noorteseire indikaatorid – Erivajadustega noored: Erivajadustega noored vanuse, soo, maakondade lõikes. <http://www.noorteseire.ee/indicators/186#>, 24.04.2013

Noorte kaasamise ja osaluse käsiraamat.

http://noortekogud.ee/upload/file/NKde_kasiraamat_7MB.pdf, 24.04.2013

Noorteseire indikaatorid – Noorte (7-26. a) arv kohalike omavalitsuste lõikes.

<http://www.noorteseire.ee/indicators/403>, 24.04.2013

Puudega inimesed. <http://www.sm.ee/sinule/puudega-inimesele.html>, 07.07.2013

Puuetega noortel napib võimalusi huvitegevuseks.

<http://www.postimees.ee/387765/puuetega-noortel-napib-voimalusi-huvitegevuseks>, 07.07.2013

Puuetega noortel on vähe võimalusi huvitegevuseks.

<http://uudised.err.ee/index.php?06224041>, 07.07.2013

Puuetega inimeste toetused. Sotsiaalministeerium. <http://www.sm.ee>, 24.04.2013

Puuetega noortel on vähe võimalusi huvitegevuseks. Eesti Rahvusringhääling.

<http://www.err.ee/>, 24.04.2013

Riigi tegevus psüühiliste erivajadustega isikute riikliku hoolekande korraldamisel.

http://www.rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/1474/1/Riigikontroll2008_1.pdf, 07.07.2013

Statistikaameti andmebaas – www.stat.ee, 24.04.2013

Seisukohad ja pöördumised. Eesti Noorteühenduste Liit.

<http://www.enl.ee/et/Noortepoliitika/seisukohad>, 24.04.2013

e-posti teel: Konovalova, A. Narva Noortekeskuse direktori kohusetäitja,

anna.konovalova@noortek.ee, 24.04.2013

KURZFASSUNG

Damit die Gesellschaft von der Teilnahme der Jugend den Nutzen bekommt, muss man für alle Jugendliche ermöglichen Mittel und Wege für die Rechte der Teilnahme und deren Einbeziehung. Die Wahl des Themas von Bakkalaureuse Arbeit spiegelt das Interesse von dem Autor und heutigem Stand der Jugend mit bestimmten Erfordernissen bei der Einbeziehung in die Jugendarbeit von der Stadt Narva.

Das Ziel der Arbeit war aufzuklären die Einbeziehung der Jugend mit bestimmten Erfordernissen in die Jugendarbeit der Stadt Narva und aufgrund der Studie vorzuschlagen mögliche Varianten für die Weiterentwicklung der Jugendarbeit.

Für die Erreichung des Arbeitszieles waren im teoretischen Teil gegeben und analysiert die Definitionen von der Jugendpolitik und Jugendarbeit, behandelt Jugendarbeit in der Stadt Narva. Autor erörtert den Begriff der Jugend mit bestimmten Erfordernissen und deren Teilnahme an der Jugendarbeit in Narva.

Mit Hilfe des empirischen Teiles stellte Autor zusammen heutiger Übersicht in der Jugendarbeit der Jugend mit bestimmten Erfordernissen, nende Einbeziehung in die Jugendarbeit und machte Vorschläge für die Verbesserung dieses Bereiches.

Ergebnis des empirischen Teiles ist, dass in der Stadt Narva Institutionen der Jugendarbeit nicht entwickeln Zusammenarbeit mit anderen Organisationen. Man braucht Zusammenarbeit mit der Jugend mit bestimmten Erfordernissen und üblichen Jugend dafür, dass sie hätten sehen können, dass es auch andere Jugend gibt, und wir alle müssen gleichberechtigt behandelt in unserer Gesellschaft.

Autor schlägt vor erhöhen die professionelle Vorbildung der Fachkräfte, eröffnen mehr Jugendzentren, ausarbeiten die entsprechende Unterlagen, dass hätte die Lage der Jugend mit bestimmten Erfordernissen in der Jugendarbeit reguliert, in den Schulen anbieten mehr Jugendarbeit und finden dafür Finanzierung, propagieren Gleichberechtigung für bestimmte Erfordernissen in der Gesellschaft und organisieren Zusammenarbeit der Fachkräfte.

Fazit der Bakkalaureuse Arbeit ist, dass diese Studie annab Nutzen für Fachkräfte, die arbeiten in der Jugendanstalten und wer noch beabsichtigt mit Jugend mit bestimmten Erfordernissen sich zu beschäftigen.

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimustik HEV õpilastega tegelevate informantidele (noorsootöötajad)

Olen Tartu Ülikooli Narva Kolledži üliõpilane, minu lõputöö teemaks on “Hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamine Narva Noorsootöösse“. Lõputöö eesmärk on välja selgitada HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linna näitel ning lähtudes sellest teha ettepanekuid valdkonna arendamiseks. Eesmärgi saavutamiseks on valitud kvalitatiivne uurimismeetod. Lõputöö autor korraldab individuaalintervjuud, mille põhjal koostatakse analüüs, siis järeldused, ettepanekud ja kokkuvõtte. Peale töö kaitsmist edastatakse uuringutulemused soovi korral respondentidele.

Küsimused:

1. Teie vanus ja haridus?
2. Milline on Teie ametinimetus?
3. Teie töökogemus noorsootöö valdkonnas antud töökohal?
4. Teie tööülesanded antud töökohal?
5. Kes on Teie arvates erivajadustega noored?
6. Mida pakub noorsootöö erivajadustega noortele?
7. Kas on erivajadustega noored kaasatud teie organisatsioonisse?
8. Mida pakub Teie organisatsioon erivajadustega noortele, kas sellest piisab?
9. Mida on veel vaja selleks, et kaasata erivajadustega noori noorsootöösse?

Tänan koostöö eest!

Oksana Hara

Lisa 2. Intervjuu küsimustik **HEV õpilastega** tegelevate informantidele (huvijuhtidele, sotsiaalpedagoogidele)

Olen Tartu Ülikooli Narva Kolledži üliõpilane, minu lõputöö teemaks on “Hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamine Narva Noorsootöösse“. Lõputöö eesmärk on välja selgitada HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linna näitel ning lähtudes sellest teha ettepanekuid valdkonna arendamiseks. Eesmärgi saavutamiseks on valitud kvalitatiivne uurimismeetod. Lõputöö autor korraldab individuaalintervjuud, mille põhjal koostatakse analüüs, siis järeldused, ettepanekud ja kokkuvõtte. Peale töö kaitsmist edastatakse uuringutulemused soovi korral respondentidele.

Küsimused:

1. Teie vanus ja haridus?
2. Milline on Teie ametinimetus?
3. Teie töökogemus noorsootöö valdkonnas antud töökohal?
4. Teie tööülesanded antud töökohal?
5. Kes on Teie arvates erivajadustega noored?
7. Kas on erivajadustega noored kaasatud teie organisatsioonis? Kuidas?
8. Mida on teie jaoks noorsootöö?
9. Mida on veel vaja selleks, et kaasata erivajadustega noori noorsootöösse?

Tänan koostöö eest!

Oksana Hara

**Lisa 3. Intervjuu küsimustik HEV õpilastega tegelevate informantidele
(abilinna pea, noorte komisjoni esindajad, alaealiste komisjoni sekretär)**

Olen Tartu Ülikooli Narva Kolledži üliõpilane, minu lõputöö teemaks on “Hariduslike erivajadustega õpilaste kaasamine Narva Noorsootöösse“. Lõputöö eesmärk on välja selgitada HEV õpilaste kaasamine noorsootöösse Narva linna näitel ning lähtudes sellest teha ettepanekuid valdkonna arendamiseks. Eesmärgi saavutamiseks on valitud kvalitatiivne uurimismeetod. Lõputöö autor korraldab individuaalintervjuud, mille põhjal koostatakse analüüs, siis järeldused, ettepanekud ja kokkuvõtte. Peale töö kaitsmist edastatakse uuringutulemused soovi korral respondentidele.

Küsimused:

1. Teie vanus ja haridus?
2. Milline on Teie ametinimetus?
3. Teie töökogemus noorsootöö valdkonnas antud töökohal?
4. Teie tööülesanded antud töökohal?
5. Kes on Teie arvates erivajadustega noored?
6. Kas on erivajadustega noored kaasatud noorsootöösse Narva linnas? Kuidas?
7. Mida on veel vaja selleks, et kaasata erivajadustega noori noorsootöösse?

Tänan koostöö eest!

Oksana Hara

Lisa 4. Informantide ettepanekud HEV õpilaste kaasamisel noorsootöösse

1. Koostöö arendamine HEV õpilaste kaasamisel noorsootöösse tegutsevate spetsialistide vahel.
2. Välja töötada õppeprogramm ja anda välja põhjalik HEV õpilastega noorsootöö käsiraamat.
3. Tagada noorsootöö pidev ja piisav rahastamine.
4. Teadlikkuse tõstmise - koolituste, võrgustikutöö jt meetmete kaudu.
5. Meeskonna- ja võrgustikutöö noorsootöö praktiseerides.
6. On tähtis, et laps ei jääks oma probleemiga üksi ja et tema probleemidega tegeldakse järjepidevalt alates probleemi märkamisest kuni selle lahendamiseni.
7. Propageerida võrdne suhtumine erivajadustesse ühiskonnas seminaride, koolituste abil.
8. Välja töötada vastav dokumentatsiooni, mis reguleeriks HEV õpilaste situatsioon noorsootöös.
9. Avada rohkem noortekeskusi.
10. Koolides luua vähemalt kaks teatriringi ja kaks huviringi vajadusel.
11. Koolis pakkuda noorsootööd ja leida finantseerimist.
12. Soetada vastav abimaterjal HEV õpilastele kaasates noorsootöös.
13. Rohkem kirjutada vastavaid projekte.
14. Lõpetada rõhutamist, et see on „eri“.
15. Ühiskonna poolt väärtustamine.
16. Rohkem kaasamist tava noorsootöösse, rohkem tegevusi ja pakkumisi erinevatele noortele.
17. Spetsialistide arvamuste arvestamine noorsootöötajate poolt töös HEV õpilastega.
18. Noorsootöötajatele sh huvijuhtidele suurem palk.
19. Pikaajalised programmid HEV õpilastega.
20. Arendada tööd HEV õpilaste peredega.
21. Luua kohalikus omavalitsuses noorsootöötaja ametikohad
22. Restruktueerida Narva Noortekeskus
23. MTÜde loomine sihtrühmaks nii HEV õpilaste kui ka „tava“ noortega

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Oksana Hara _____
(*autori nimi*)
(sünnikuupäev: 09.02.1978)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

HARIDUSLIKE ERIVAJADUSTEGA ÕPILASTE KAASAMINE NARVA
NOORSOOTÖÖSSE,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on

Maria Žuravljova,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas, 09.08.2013